

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

СОТСЬКА Галина Іванівна

УДК 378.4:75-043.83:37.015.31

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПЕДАГОГІЧНИХ
УНІВЕРСИТЕТАХ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

доктора педагогічних наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України (м. Київ).

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор,
Отич Олена Миколаївна,
в. о. директора Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України, м. Київ.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Щолокова Ольга Пилипівна,
Інститут мистецтв НПУ імені М.П. Драгоманова,
завідувач кафедри фортепіанного виконавства і
художньої культури, м. Київ;

доктор педагогічних наук, професор
Орлов Валерій Федорович,
Інститут професійно-технічної освіти НАПН
України, провідний науковий співробітник
лабораторії професійної орієнтації і виховання,
м. Київ;

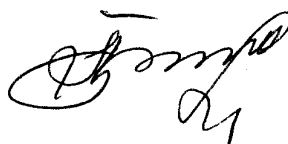
доктор педагогічних наук, професор
Федій Ольга Андріївна,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка,
завідувач кафедри початкової і дошкільної освіти,
м. Полтава.

Захист відбудеться 23 грудня 2014 р. об 11.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.451.01 в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9, 5-й поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9.

Автореферат розісланий 22 листопада 2014 р.

Т. в. о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

Лук'янова Л.Б.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів у сучасному світі окреслюється нова парадигма розвитку національної освіти України, що передбачає інноваційні зміни у системі професійної підготовки вчителів у педагогічних університетах на засадах гуманізації, гуманітаризації, культуровідповідності, філософії людиноцентризму. Суспільство відчуває нагальну потребу в естетично розвинених особистостях з активною творчою позицією, сформованих на морально-естетичних цінностях, здатних до саморозвитку впродовж життя. Це зумовлено тим, що в сучасному соціумі спостерігаються негативні тенденції, пов'язані з дегуманізацією культури, втратою духовних орієнтирів, прагматизацією свідомості та деперсоналізацією особистості, невілюванням краси людського життя. У зв'язку з цим актуалізується проблема естетизації суспільства та більш активного використання впливу прекрасного в усіх сферах життєдіяльності людини. Домінуючого значення у цьому питанні надається естетичній культурі вчителів, зокрема, вчителів образотворчого мистецтва, які мають втілювати у навчально-виховному процесі школи форми і методи збагачення світогляду учнів естетичними реаліями, формувати у них естетичний смак і розуміння естетичних явищ (прекрасного і потворного, трагічного і комічного тощо). На це спрямована і державна освітня політика, що знайшло відображення в Законах України "Про освіту" (1991), "Про вищу освіту" (2014), "Стратегії інноваційного розвитку України на 2010 – 2020 роки в умовах глобалізаційних викликів" (2010), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Національній стратегії розвитку освіти України на період до 2021 року (2012), галузевій Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти (2013), Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року (2012), Концепції загальної мистецької освіти (2003), Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах (2004) та ін. Ці документи визначають пріоритети національної освіти щодо формування нового покоління гуманних, духовно багатих, висококультурних фахівців – представників мистецько-педагогічної еліти суспільства.

Відповідно соціальною місією педагогічних університетів має стати не лише підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва до виконання окреслених освітньо-кваліфікаційною характеристикою професійних функцій і завдань, але й формування культурно-естетичної особистості педагога, з розвиненими естетичними почуттями, естетичним смаком, сформованими естетичними цінностями, з професійно-естетичною компетентністю, здатністю сприймати, переживати, оцінювати мистецтво як естетичне явище відповідно до норм досконалості і краси, вміння проектувати творчу художньо-педагогічну діяльність згідно з визначеною у суспільстві системою цінностей.

Проблемам формування естетичної культури особистості присвячено наукові праці вітчизняних і зарубіжних філософів, мистецтвознавців,

культурологів, педагогів, психологів. А. Баумгартен, Г. Гегель, Ф. Шіллер, А. Буров, Ю. Борєв, М. Бахтін, О. Государева, І. Зязюн, М. Каган, І. Коніков, М. Киященко, В. Ліпський, А. Пірадов, В. Самохвалова, О. Уледов, Ю. Фохт-Бабушкін та ін. обґрунтували філософські засади естетичної культури особистості в цілісній структурі загальної культури. Психологічні механізми формування естетичної культури досліджували В. Барабанщиков, Г. Костюк, В. Моляко, Н. Медведєва, Б. Теплов, Б. Мейлах, С. Рубінштейн, В. Скатерщиков, П. Якобсон та ін. Проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів засобами мистецтва розглядали М. Галкіна, Н. Дьячкова, І. Зайцева, І. Мінайлоб, Л. Побережна, Я. Сопіна, В. Титаренко, Л. Фірсова та ін. Особливості організації процесу формування естетичної культури особистості у навчальних закладах різних типів та рівнів акредитації досліджували В. Бутенко, Н. Вітковська, Н. Комарова, Н. Крилова, Л. Масол, Н. Миропольська, С. Мельничук, М. Нечипоренко, Г. Петрова, Г. Тарасенко, В. Черкасов, А. Щербо та ін.

Водночас, попри належне розроблення вченими різних аспектів проблеми культурологічної спрямованості мистецької освіти, значну кількість праць з проблеми формування естетичної культури вчителя, до цього часу не здійснено наукових досліджень щодо формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах. Не виявлено праць, в яких було б цілісно розкрито теоретико-методологічні основи формування такої культури, обґрунтовано концептуальні засади оновлення змісту, форм, методів і технологій організації художньо-педагогічної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах з метою формування їхньої естетичної культури.

Науковий аналіз досліджуваної проблеми та вивчення сучасного стану художньо-педагогічної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах у контексті формування їхньої естетичної культури уможливив виявлення низки суперечностей між:

- соціальним замовленням суспільства на вчителя образотворчого мистецтва зі сформованою естетичною культурою й недостатньою спрямованістю художньо-професійної підготовки в педагогічних університетах на її формування;
- цілісністю і багатоаспектністю естетичної дійсності та розглядом її лише крізь призму художньої культури у процесі підготовки вчителів образотворчого мистецтва у вищій школі;
- необхідністю естетизації змісту навчально-виховного процесу в педагогічних університетах та його проектуванням на засадах знанневого підходу;
- потужним естетико-педагогічним й культурологічним потенціалом образотворчого мистецтва й недооцінкою його значення викладачами педагогічних університетів у формуванні естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва;

– сучасними вимогами до навчально-методичного забезпечення процесу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва і недостатнім рівнем його розроблення у вищих педагогічних навчальних закладах.

Необхідність подолання означених суперечностей та приведення професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва у відповідність з сучасними вимогами до випускника педагогічного університету як до представників мистецько-педагогічної еліти суспільства, а також недостатня теоретична і практична розробленість проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах зумовлюють вибір теми дисертаційного дослідження – **"Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи відділу педагогічної естетики та етики Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України як складова колективної теми "Естетичні та етичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих навчальних закладів" (ПК № 0111U001665).

Тему дисертації затверджено рішенням вченої ради Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України 27 грудня 2010 р., протокол № 12 та узгоджено Міжвідомчою Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні 22 лютого 2011 р. (протокол № 1).

Об'єкт дослідження – формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах.

Предмет дослідження – методологічні, теоретичні та методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Мета дослідження – обґрунтувати методологічні, теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, розробити та експериментально перевірити методичну систему і технологію формування означеної культури у процесі їхньої професійної підготовки в педагогічних університетах.

Концепція дослідження. В основу концепції покладено провідну ідею, згідно з якою формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва як інтегративного утворення, що поєднує особистісні і професійні естетичні якості, здійснюється на засадах гуманістичної парадигми освіти, передбачає включення естетичного компонента в складові змісту художньо-професійної підготовки студентів на основі принципів гуманізації, діалогу культур, взаємного збагачення науки і мистецтва, інтеграції й естетизації суспільно-гуманітарних, природничо-математичних, психолого-педагогічних та фахових дисциплін.

Концепція дослідження охоплює взаємопов'язані рівні, які впливають

на реалізацію провідної ідеї: методологічний, теоретичний, методичний та технологічний.

Методологічний рівень дослідження базується на обґрунтуванні теоретико-методологічних засад формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, розкриває взаємозв'язок, взаємозумовленість загальнонаукових та конкретно-наукових підходів до вивчення і вирішення досліджуваної проблеми. *Аксіологічний* підхід надає ціннісного характеру навчально-виховному процесу, уможлиблює обґрунтування ціннісної основи педагогічних явищ, забезпечує орієнтацію на сприйняття професійних і естетичних цінностей у майбутній професії та становлення особистості в єдності культурного та естетичного світосприйняття; *культурологічний підхід* дозволяє розглядати процес формування естетичної культури майбутніх учителів як залучення їх до культурних надбань людства, оволодіння національним та загальнолюдським творчим досвідом, що підлягає естетичному освоєнню і на цій основі сприяє формуванню у студентів здатності до культурно-естетичного саморозвитку та самовизначення у світі естетичних цінностей, сходження до загальнолюдських цінностей та естетичних ідеалів; *діяльнісний* підхід уможлиблює розкриття механізмів формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва з позицій науково-педагогічної теорії діяльності та дозволяє визначити напрями підвищення результативності професійної діяльності; *інтеграційний підхід* розкриває інтегративний характер знань за принципом галузевого взаємопроникнення та усунення міждисциплінарної відокремленості у вивченні предметів художньо-гуманітарного спрямування, що забезпечує формування у майбутніх учителів образотворчого мистецтва цілісної картини світу та уявлень про місце людини в ній; *компетентнісний підхід* є основою для розкриття сутності професійно-естетичної компетентності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, яка зумовлює його прагнення та здатність реалізувати на практиці власний художньо-естетичний потенціал з метою одержання неповторного результату творчої діяльності.

Теоретичний рівень базується на провідних теоріях і концепціях, пов'язаних з визначенням системи вихідних даних, поняттєво-термінологічного апарату, з обґрунтуванням категорійного статусу естетичної культури майбутнього вчителя як об'єкта формування на основі ідеї екстраполяції у площину теорії й методики вищої професійної освіти майбутнього вчителя образотворчого мистецтва наукових положень та емпіричних уявлень про сутність естетичного як природного і суспільного явища, про взаємозв'язок свідомості й діяльності, про єдність естетичного і художнього, про співвідношення раціонального та емоційно-почуттєвого, про особистість як носія естетичної культури.

Методичний рівень дослідження розкриває сутність формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва у відповідності методичної системи формування цієї якості на основі концептуального, змістового, організаційного, науково-методичного

забезпечення з метою прогнозованого результату – досягнення майбутніми вчителями образотворчого мистецтва якісного рівня сформованості естетичної культури.

Технологічний рівень охоплює основні напрями реалізації методичної системи формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, які характеризуються педагогічно доцільною сукупністю методів, форм, прийомів, засобів, організаційно-методичних умов, що забезпечують послідовну реалізацію технологічних етапів у процесі художньо-професійної підготовки майбутніх фахівців і дозволяють отримати прогнозований результат.

Концепція дослідження реалізується в таких положеннях:

- формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є пріоритетним завданням художньо-педагогічної освіти, оскільки вчитель зі сформованою естетичною культурою може впливати на естетичні смаки, ідеали, потреби, інтереси, естетичні уподобання учнів, їх уміння естетично сприймати і відрізнити прекрасне від потворного в оточуючій дійсності і в мистецтві, проектувати майбутню художньо-педагогічну діяльність згідно з культурними, мистецькими, естетичними, духовними цінностями;

- формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва реалізується в єдності її структурних компонентів: аксіологічного, афективного, когнітивного, праксеологічного;

- формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва є організованим, цілеспрямованим, динамічним процесом, що зумовлює необхідність використання сучасних інноваційних технологій;

- формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва здійснюється у відповідності методичної системи, що забезпечує становлення вчителя образотворчого мистецтва як носія естетичної культури, як творця і транслятора загальнолюдських та національних цінностей, здатного до творчого самовиявлення та естетичної самореалізації у художньо-педагогічній діяльності, який усвідомлює культурну місію освіти і своєї професії.

Провідні ідеї концепції знайшли втілення у **загальній гіпотезі дослідження**, згідно з якою формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва як інтегративного утворення, що поєднує їхні особистісні і професійні естетичні якості, відбуватиметься більш ефективно за умови впровадження методичної системи та технології формування їхньої естетичної культури на засадах аксіологічного, культурологічного, діяльнісного, інтеграційного та компетентнісного підходів.

Загальна гіпотеза дослідження конкретизована в **часткових гіпотезах**, сутність яких полягає в тому, що формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах буде успішним за умов:

- формування у студентів потреби й мотивації до усвідомлення ними особистісного й професійного значення власної естетичної культури;
- визнання образотворчого мистецтва ефективним засобом формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва;
- створення культурно-естетичного середовища художньо-професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва;
- розроблення і впровадження навчально-методичного комплексу з формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Відповідно до мети та гіпотез дослідження визначено такі **завдання**:

1. На основі бібліографічного аналізу проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах обґрунтувати теоретико-методологічні основи дослідження.

2. Виявити естетико-педагогічний потенціал образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

3. Схарактеризувати сутність і структуру естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

4. Обґрунтувати концептуальні засади формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

5. Здійснити педагогічну діагностику рівнів сформованості естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

6. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методичну систему і технологію формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах.

7. Створити навчально-методичний комплекс з формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах.

Методологічну основу дослідження становлять положення естетичної теорії та концепції культури; філософії та естетики щодо діалектичного взаємозв'язку змісту і форми, цілісності картини світу; єдності свідомості й діяльності, потенційного й актуального у розвитку особистості; співвідношення раціонального та емоційно-почуттєвого; філософії, культурології, психології мистецтва щодо естетичної культури особистості; філософські ідеї єдності, взаємозв'язку і взаємозумовленості явищ; концептуальні положення аксіологічного, культурологічного, інтегративного, діяльнісного та компетентнісного підходів; принципи гуманізації, естетизації, діалогу культур, емоційної насиченості навчально-виховного процесу; Концепція загальної мистецької освіти, Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах.

Теоретичною основою дослідження є:

- педагогічні ідеї щодо гуманізації, гуманітаризації й забезпечення культуровідповідності освіти (С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Краєвський, Ю. Мальований, Н. Ничкало, Т. Усатенко та ін.);

- положення теорії професійного становлення педагога (В. Биков, О. Дубасенюк, А. Кузьмінський, Л. Лук'янова, Л. Оніщук, О. Пехота, М. Солдатенко, О. Семенов, Л. Хомич та ін.);
- теоретичні положення психології мистецтва та творчості (Л. Виготський, О. Гройсман, О. Костюк, В. Кузін, А. Маслоу, В. Моляко, В. Рибалка, В. Романець, Б. Теплов, П. Якобсон та ін.);
- теоретичні засади підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва (Г. Беда, С. Коновець, М. Кириченко, Б. Неменський, М. Ростовцев, М. Резніченко, Є. Шорохов, Б. Юсов та ін.);
- ідеї формування естетичної культури особистості як компонента базової культури особистості в цілісному педагогічному процесі (О. Бондаревська, М. Верб, М. Киященко, Н. Крилова, В. Кудін, Б. Лихачов, Л. Печко, В. Сластьонін та ін.);
- положення мистецької педагогіки і педагогіки мистецтва (О. Олексюк, В. Орлов, О. Отич, Г. Падалка, Л. Масол, Н. Миропольська, В. Радкевич, О. Рудницька, О. Федій, О. Щолокова, М. Чембержі, О. Шевнюк, Г. Шевченко та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези дослідження використовувався комплекс взаємопов'язаних методів, зокрема:

- *теоретичні:* науковий аналіз філософської, психологічної, педагогічної й мистецтвознавчої літератури та дисертаційних праць з проблеми дослідження; порівняння, систематизація, узагальнення теоретичного матеріалу з метою визначення дослідницького підходу до розв'язання досліджуваної проблеми, моделювання змісту і структури естетичної культури вчителя образотворчого мистецтва;

- *емпіричні:* діагностичні (бесіди, анкетування, інтерв'ювання, опитування, тестування, виконання творчих завдань, проектування і моделювання педагогічних і проблемних ситуацій, методики психолого-педагогічної діагностики), обсерваційні (психолого-педагогічне спостереження, аналіз продуктів діяльності); педагогічний експеримент для здійснення педагогічної діагностики та оцінювання ефективності методичної системи формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва;

- *методи математичної статистики:* кількісний та якісний аналіз експериментальних даних, їх статистична обробка для опрацювання результатів експериментальної роботи та вивчення їх вірогідності.

Організація дослідження. Дослідження проводилось впродовж 2009 – 2014 рр. в три етапи.

На першому етапі (2009 – 2010 рр.) – *пошуково-аналітичному* – здійснено теоретичний аналіз проблеми дослідження: проаналізовано філософську, мистецтвознавчу, наукову та методичну літературу; вивчено теорію й практику формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва; обґрунтовано гіпотезу дослідження, визначено мету, завдання, відібрано комплекс методів дослідження.

На другому етапі (2010 – 2011 рр.) – експериментальному – проведено констатувальний експеримент, у ході якого здійснено аналіз практики формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах України та педагогічну діагностику рівнів їхньої естетичної культури; розроблено програму і методику формувального експерименту.

На третьому етапі (2011 – 2014 рр.) – формувальному – розроблено й експериментально перевірено ефективність методичної системи та технології формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах; здійснено систематизацію, аналіз та статистичну обробку результатів експериментального дослідження, їх апробацію та впровадження в педагогічний процес; узагальнено результати дослідження.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Житомирського та Київського інститутів післядипломної педагогічної освіти.

На різних етапах дослідження в експерименті брали участь 1196 осіб, з них: 879 студентів педагогічних університетів, 317 учителів-практиків образотворчого фаху.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає у тому, що *вперше: обґрунтовано* методологічні, теоретичні та методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах; положення щодо філософської, естетичної, психологічної, педагогічної сутності естетичної культури вчителя образотворчого мистецтва; *розкрито* естетико-педагогічний потенціал образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва; *розроблено* авторську концептуальну модель формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, яка містить методологічний, теоретичний, методичний і технологічний рівні; методичну систему, що є упорядкованою сукупністю взаємопов'язаних, взаємозалежних елементів, які складають цілісну

структуру й забезпечують системність, наступність формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва та технологію її реалізації у процесі художньо-педагогічної підготовки; *визначено* педагогічні умови забезпечення ефективності процесу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва (створення культурно-естетичного середовища у педагогічному університеті; сприяння набуттю студентами естетичного досвіду з метою подальшої трансляції у художньо-педагогічній діяльності; формування потреби в майбутніх учителів

образотворчого мистецтва в естетичній самоосвіті; впровадження технології формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва), які відображають сукупність можливостей освітнього й матеріально-просторового середовища щодо формування естетичної культури студентів; критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-змістовий, перцептивно-емоційний, творчо-діяльнісний) та рівні діагностики (високий, середній, низький) естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва; *уточнено* зміст понять "естетична культура", "естетична культура вчителя", "естетична культура вчителя образотворчого мистецтва"; *подальшого розвитку* набули підходи до розроблення педагогічних технологій формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробленні, експериментальній апробації й впровадженні в навчально-виховний процес педагогічних університетів навчально-методичного комплексу з формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, що охоплює: навчально-методичний посібник "Формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва", 2 методичних рекомендацій, навчальні плани й програми 4 інтегрованих елективних спецкурсів "Естетична культура вчителя образотворчого мистецтва", "Естетика біонічного формотворення", "Естетика колористичного формотворення", "Естетична трансформація поверхні", варіативний елективний інтегрований спецпрактикум "Творчі естетико-педагогічні майстерні" (естетико-педагогічна, естетико-художня, естетико-екологічна) та словник мистецьких термінів.

Розроблені матеріали можуть використовуватися викладачами вищих педагогічних навчальних закладів з метою забезпечення гуманізації, культуровідповідності та художньо-естетичної спрямованості навчально-виховного процесу, працівниками й педагогами інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Упровадження результатів дисертаційного дослідження. Результати дисертаційного дослідження впроваджено у навчально-виховний процес Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 65-н від 21.03.2014 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 622/01 від 29.04.2014 р.), Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка (довідка № 25 від 09.04.2014 р.), Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 1/260 від 4.04.2014 р.), Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (довідка № 2460/01-55/16 від 28.05.2014 р.), Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 04-242 від 06.05.2014 р.), Київського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів (довідка № 35 від 21.03.2014 р.).

Особистий внесок здобувача. У навчально-методичному посібнику "Формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого

мистецтва в педагогічних університетах", навчально-методичному комплексі "Формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах" (у 2-х частинах), державній програмі "Мистецтво" для 5 – 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів під грифом МОН України (2011), співавторами якої є Л. Масол, Г. Кузьменко та ін., дисертантом здійснене наукове редагування та розробка тематичної структури програми "Образотворче мистецтво" (5 – 7 класи). У колективному навчально-методичному посібнику "Творчий розвиток особистості засобами мистецтва" (2011) здобувачем написано підрозділ 2.6. "Технологія творчого розвитку особистості засобами художнього конструювання". У колективній монографії "Учитель мистецьких дисциплін у дискурсі педагогічної майстерності" (2013) дисертантом підготовлено підрозділ 1.7. "Естетична культура як складова педагогічної майстерності вчителя мистецьких дисциплін". У навчально-довідковому виданні "Словник мистецьких термінів" (2010), підготовленому у співавторстві зі Т. Шмельовою, автору належить визначення естетичних, культурологічних та образотворчих термінів.

Вірогідність одержаних результатів і висновків забезпечується теоретико-методологічною обґрунтованістю вихідних положень наукового дослідження, логіко-системним аналізом достатньої джерельної бази, використанням комплексу методів дослідження, адекватних предмету, меті та завданням дослідження, репрезентативністю вибірки, кількісним та якісним аналізом результатів дослідно-експериментальної роботи за допомогою методів математичної статистики, висновками експертів.

На захист виносяться положення щодо:

– естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого як інтегративного утворення, що поєднує особистісні і професійні естетичні якості, складається з аксіологічного, афективного, когнітивного та праксеологічного компонентів, які цілісно характеризують вчителя як особистість і як професіонала;

– методичної системи формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах, що є упорядкованою сукупністю взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, які складають цілісну структуру та забезпечують системність, наступність й цілісність цього процесу. Вона має інтегральні властивості й підпорядковується меті набуття студентами якісного рівня естетичної культури;

– технології формування естетичної культури формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва як послідовності реалізації педагогічних методів, засобів, прийомів, форм організації естетико-педагогічної діяльності, відповідно до мети художньо-педагогічної підготовки та результативності цього процесу, передбачає естетизацію змісту суспільно-гуманітарних, природничо-математичних, психолого-педагогічних, фахових дисциплін з використанням інтегрованих елективних спецкурсів та спецпрактикуму; естетико-культурологічну

спрямованість організації і проведення пленерної та інших видів практик; активізацію позанавчальної художньо-естетичної діяльності.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення і практичні результати дослідження знайшли відображення в доповідях і повідомленнях на *міжнародних конгресах*: Міжнародний конгрес "Етнодизайн: європейський вектор розвитку і національний контекст" (Полтава, 2013); *міжнародних наукових конференціях*: Міжнародних педагогічно-мистецьких читаннях пам'яті професора О.П. Рудницької (Київ, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013); "Сучасні освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців" (Львів, 2011); "Традиція і культура" (Київ, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013); "Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми (Вінниця, 2012, 2014); "Формування духовного світу молоді в умовах полікультурного розвитку суспільства" (Херсон, 2012); "Управління процесом кадрового забезпечення інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України" (сmt. Буча Київської обл., 2012); "Інноваційні процеси в освітньому просторі: доступність, ефективність, якість" (Луганськ, 2012); "Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи" (Львів, 2012); "Професійно-мистецька школа у системі національної освіти України" (с. Мала Білозерка Запорізької обл., 2012); "Техніка Жак-Далькроза як засіб творчого самовираження особистості майбутнього вчителя мистецьких дисциплін" (Умань, 2013); Актуальні проблеми мистецької освіти в системі вищої освіти" (Херсон, 2014); "Освіта дорослих у контексті сталого розвитку" (Київ, 2014); "Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики ХХІ століття (Київ, 2014); "Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології (Кіровоград, 2014); *всеукраїнських науково-практичних конференціях та семінарах*: Педагогічні читання пам'яті О. Дубинчук (Київ, 2011, 2012, 2013, 2014); "Теоретико-методологічні аспекти мистецької освіти: здобутки, проблеми та перспективи" (Умань, 2011, 2012, 2013); "Мистецька освіта в правовому полі: стан, проблеми, шляхи вирішення" (Київ, 2011); "Розвиток педагогічної майстерності вчителя в контексті сучасної освітньої парадигми" (Київ, 2012); "Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку" (Житомир, 2012); Всеукраїнських Морозівських педагогічних читаннях (Київ, 2012, 2014); "Естетичні та етичні засади саморозвитку педагогічної майстерності викладачів спеціалізованих навчальних закладів художньо-естетичного профілю" (с. Опішне Полтавської обл., 2012); "Тенденції розвитку вітчизняного дизайну та дизайн-освіти у вимірах сучасності" (Київ, 2012); Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 125-й річниці від дня народження А.С. Макаренка (Київ, 2013); "Мистецтво в реаліях сучасності" (Полтава, 2013); "Мистецтво у контексті освітньої парадигми: вітчизняний та зарубіжний досвід" (Умань, 2013); "Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції (Суми, 2013); "Художня культура і освіта: традиції, сутність, перспективи" (Мелітополь, 2013); "Формування професійної компетентності майбутніх педагогів

дошкільної та початкової освіти" (Житомир, 2014); "Актуальні проблеми мистецької освіти в системі вищої школи" (Херсон, 2014); "Творча спадщина Тараса Шевченка як чинник національно-патріотичного виховання майбутніх учителів мистецьких дисциплін" (Умань, 2014); *звітних наукових конференціях* ШООД НАПН України (Київ, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014), *засіданнях відділу педагогічної естетики та етики ШООД НАПН України* тощо.

Кандидатська дисертація "Підготовка майбутнього вчителя образотворчого мистецтва до навчання учнів основної школи художнього конструювання" захищена у 2008 році. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Основний зміст і результати дослідження висвітлені у 51 публікації, серед них: 1 монографія, розділ у колективній монографії, 1 навчально-методичний посібник, розділ у колективному навчально-методичному посібнику, навчально-методичний комплекс з формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах (у 2-х частинах), державна програма "Мистецтво" для 5 – 9 класів загальноосвітніх навчальних закладів під грифом МОН України (у співавторстві), словник мистецьких термінів (у співавторстві), 2 методичних рекомендацій, 2 програми, 27 статей у наукових виданнях (з них 21 у фахових виданнях, затверджених ДАК України, 5 – у зарубіжних виданнях, 1 – у виданні України, яке включене до міжнародної наукометричної бази), 12 статей у збірниках матеріалів конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (611 – найменувань, з них – 20 іноземними мовами), додатків – на 180 сторінках (окремим томом). Загальний обсяг дисертації – 456 сторінок, обсяг основного тексту становить – 398 сторінки. У роботі міститься – 10 таблиць, 6 рисунків, 1 схема.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету й завдання, викладено концепцію, представлено методи дослідження, його методологічні і теоретичні основи, виокремлено етапи науково-дослідної роботи та експериментальну базу, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення дослідження, особистий внесок здобувача, наведено відомості про їх апробацію і впровадження, визначено основні наукові положення, які виносяться на захист, подано структуру і обсяг дисертації.

У першому розділі "**Методологічні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва**" на основі вивчення філософських, психологічних, педагогічних і мистецтвознавчих джерел та праць з естетики і теорії естетичної культури здійснено теоретичний аналіз феномену "естетична культура" та "естетична культура

особистості", проаналізовано методологічні підходи формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах.

На основі теоретичного аналізу наукових джерел доведено, що феномен "естетична культура" є важливим компонентом матеріальної, духовної і художньої культур, характеризує культурне життя людини, виходячи із імперативів краси й проявляється в системі соціальних та індивідуальних цінностей. Естетична культура є діалогом, а не монологом, який орієнтований на теперішнє і майбутнє, на самоцінність людини як унікальної особистості, здатної естетично сприймати дійсність і мистецтво, давати їм естетичну оцінку, активно брати участь у перетворенні оточуючого світу за законами краси.

Міждисциплінарний аналіз дослідження проблеми засвідчує, що естетична культура особистості розглядається з позицій: філософських теорій (А. Буров, О. Государева, М. Каган, І. Коніков, М. Киященко, В. Ліпський, В. Самохвалова, Ю. Фохт-Бабушкін та ін.); естетико-культурологічної думки (А. Азархіна, Ю. Борєв, О. Пірадов, А. Радугін, Є. Суріо, У. Суна, Л. Чуріна та ін.); психологічних основ естетичної культури (В. Барабанщиков, Г. Костюк, В. Моляко, Б. Теплов, С. Рубінштейн, П. Якобсон та ін.); педагогічної інтерпретації естетичної культури особистості (М. Верб, Н. Вітковська, І. Зязюн, А. Комарова, Н. Крилова, Б. Лихачов, Я. Мамонтов, Л. Печко та ін.). Естетична культура особистості є інтегративною якістю, яка охоплює естетичну потребу й здібності правильно розуміти прекрасне у мистецтві, природі, явищах суспільного життя, у стосунках між людьми, у побуті; естетичну сприйнятливість, систему естетичних почуттів, переживань, поглядів і переконань, естетичного смаку на основі постійного ознайомлення з творами різних видів мистецтва. Розвинена естетична культура забезпечує особистості свободу прояву всіх задатків і розвинених на їх основі естетичних здібностей і талантів у діяльності.

У ході теоретичного аналізу з'ясовано, що сучасному вчителю образотворчого мистецтва мають бути притаманні основні якості естетично-культурної особистості, зокрема: вміти сприймати та примножувати загальнокультурні та національні цінності суспільства, використовувати свій естетичний досвід у художньо-педагогічній діяльності, розвивати особистісні здібності, природні задатки, реалізовувати власний естетичний потенціал, бути носієм і транслятором естетичної культури, творцем, а не руйнівником найвищих цінностей (природи і людини, духовності і моральності, шляхетності й чесності).

Формування такого вчителя образотворчого мистецтва уможлиблюється на основі застосування підходів: *аксіологічного* (залучення студентів у світ цінностей і надання їм допомоги у виборі особистості значущості системи ціннісних орієнтацій), *культурологічного* (забезпечення культуровідповідності художньо-педагогічної освіти), *діяльнісного* (перетворення студентів в активних творців за законами краси), *інтеграційного* (зміна побудови педагогічного процесу з

предметноцентризму до поліцентричності), *компетентнісного* (формування професійно-естетичної компетентності) які зумовлюють зміни у цілях, змісті, принципах формування означеного інтегративного особистісного утворення.

Вивчення методологічних підходів до формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах стало підґрунтям цілісного аналізу проблеми формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва та складало методологію дослідження.

У другому розділі **"Естетико-педагогічний потенціал образотворчого мистецтва у формуванні естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва у педагогічних університетах"** розкрито соціальні функції образотворчого мистецтва, обґрунтовано його естетико-педагогічний потенціал як засобу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва у педагогічних університетах; висвітлено вітчизняний й зарубіжний досвід формування естетичної культури засобами образотворчого мистецтва в освітніх навчальних закладах.

Аналіз філософської, мистецтвознавчої, культурознавчої та історичної літератури уможливив визначити сутність образотворчого мистецтва, яка найяскравіше розкривається у його функціях, що зумовлено багатоаспектністю та багатоманітністю сфер його застосування у суспільній практиці.

Образотворчому мистецтву властива поліфункціональність, що дозволяє комплексно впливати на процес формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва через естетичну, світоглядну, пізнавально-евристичну, художньо-концептуальну, комунікативну, виховну, гедоністичну та терапевтичну функції.

На основі аналізу наукових праць з проблем мистецької освіти (Г. Беда, Л. Любарська, М. Кириченко, С. Коновець, М. Лещенко, Л. Масол, Н. Миропольська, Б. Неменський, С. Раппопорт, М. Ростовцев, Б. Юсов та ін.) доведено, що образотворче мистецтво є ефективним засобом формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Оскільки воно через специфічні зображальні засоби кожного виду образотворчого мистецтва (графіка, живопис, скульптура) створює життєво-реальні враження та передає повноту цілісного образу, що дозволяє студентам осягнути "мистецтво бачити світ", впливає на внутрішній світ особистості, залучає її до людських емоцій, виховує здатність орієнтуватися в навколишньому житті, пробуджує сприйнятливості до прекрасного, стимулює розвиток образного мислення, асоціативної пам'яті, художньої уяви; має потужний арсенал різноманітних художніх технік (оригінальних, декоративних, графічних, живописних та ін.), оволодіння якими створює широкі можливості для розвитку у майбутніх учителів образотворчого мистецтва інтересу і потреби в художній творчості, спонукає їх до набуття досвіду як у зображенні, так і в спостереженні. Образотворче мистецтво за своєю сутністю є художньо-естетичною діяльністю, оскільки в ньому закладені значні естетичні розвивальні можливості, які дозволяють студентам

накопичувати позитивний досвід естетичного ставлення до дійсності, проявити індивідуальну творчість за законами краси, а також естетично оформити безпосередньо результати праці; виступає комунікативним полем, де спілкування майбутніх учителів образотворчого мистецтва з творами мистецтва сприяє розвитку естетичних суджень і оцінок, що на основі почуттів формують естетичний смак, який є важливим показником естетичної культури особистості.

Значення образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого зумовлюється його здатністю забезпечувати гармонійну єдність формування компонентів естетичної культури (аксіологічного, афективного, когнітивного, праксеологічного).

Проаналізований вітчизняний і зарубіжний досвід формування естетичної культури засобами образотворчого мистецтва в навчальних закладах, дозволив з'ясувати, що використання його в освіті з метою формування естетичної культури особистості сягає своїм корінням в античні часи (Сікіонська школа на Пелопоннесі, школи Стародавнього Риму, італійська школа живопису). Особливого значення в цей період надавалося живопису як "цариці наук" та графічному малюнку як засобу формування витонченості ока, створення естетичної довершеності предметного середовища.

У ході теоретичного аналізу встановлено, що вперше щодо доцільності образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури учителів було порушено в дореволюційних педагогічних навчальних закладах (1860 – 1917 рр.).

У другій половині XIX – на початку XX ст. у діяльності вчительських семінарій, інститутів, рисувальних шкіл (Велико-Сорочинська вчительська семінарія (1959 р.), Полтавський учительський інститут (1889 р.), педагогічні курси на Слобожанщині (1912 р.), Харківська художня школа М. Раєвської-Іванової (1869 р.), Київська рисувальна школа М. Мурашка (1876 р.) образотворче мистецтво було невід'ємним компонентом естетичної підготовки майбутніх учителів, важливим аспектом формування їх особистісних та професійних якостей, сприяло розширенню у вчителів естетичного світогляду, формуванню спрямованості на художньо-естетичну діяльність, вихованню естетичного смаку, прояву їхньої естетичної активності. Процес художньо-педагогічної освіти не перетворювався тільки в передачу знань, досвіду, умінь і навичок від покоління до покоління, а й розкривав у кожному учні природні задатки та особистісні якості.

На початку XX ст. в Україні формування естетичної культури вчителів, зокрема, вчителів мистецького фаху в педагогічних університетах активізувалося у зв'язку з прийняттям Концепції загальної мистецької освіти (2003), Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та комплексної програми художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах (2004) де підкреслюється важливе значення мистецтва, якому належить провідна роль у формуванні системи естетичних цінностей, світоглядних уявлень,

естетичних оцінок, ідеалів, переконань, естетично збагаченої, емоційно-творчої особистості.

З'ясовано, що використання образотворчого мистецтва в сучасній зарубіжній освітній практиці (Велика Британія, Канада, США, Японія) з метою естетичної підготовки, естетичного виховання, формування естетичної культури вчителів ґрунтується на визнанні його як засобу естетизації педагогічного процесу з потужним естетичним полем, що дає можливість удосконалювати пізнавально-світоглядну, емоційно-почуттєву та творчо-дієву сфери вчителя.

Урахування результатів ретроспективного аналізу щодо використання образотворчого мистецтва як засобу формування естетичної культури дозволило окреслити інноваційні підходи до формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах на засадах антропоцентризму, полікультурності, на ідеях взаємозв'язку естетичного, екологічного й художнього у процесі навчання і виховання, на основі інтеграційних зв'язків образотворчого мистецтва, естетики, екології і сучасних видів мистецтва у підготовці майбутніх учителів як основи формування їхньої естетичної культури.

У третьому розділі **"Концептуальні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах"** висвітлено концептуальні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах; здійснено теоретичний аналіз сутності естетичної культури вчителя, педагогічних підходів до визначення змісту цього поняття; обґрунтовано зміст, структуру та психолого-педагогічні механізми формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва; теоретично обґрунтовано концептуальну модель формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах.

Проаналізовано сучасні погляди на проблему естетичної культури вчителя з позицій *загальної педагогіки* (І. Андрощук, А. Балян, М. Галкіна, Л. Дементьєва, Н. Дьячкова, О. Кременцова, Г. Петрова, С. Мельничук, Н. Чернікова, Л. Фірсова); теорії *педагогічної майстерності* (І. Зязюн, С. Федоріщева); *педагогіки мистецтва* (Н. Дьячкова, Г. Падалка, Л. Побережна, І. Мінайлоба, Я. Сопіна); *екологічної естетики* (Г. Тарасенко, І. Котенєва, С. Безклубенко), в яких розкривається значення естетичної культури вчителя як складової його загальної культури та способу духовно-практичної самореалізації і самоствердження у професійній діяльності.

Естетична культура майбутнього вчителя образотворчого мистецтва розглядається як інтегративне утворення, що поєднує особистісні і професійні естетичні якості та охоплює естетичну свідомість, професійно-естетичну компетентність, здатність сприймати, переживати, оцінювати різноманітні естетичні явища відповідно до естетичних норм досконалості і краси, уміння проектувати творчу художньо-педагогічну діяльність згідно з культурними та естетичними цінностями, гуманістичної світоглядної позиції,

характеризує його як творця і транслятора загальнолюдської та національної культури в її художньо-естетичному вияві.

Естетична культура майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є структурованим явищем, сукупністю внутрішніх стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його цілісність і тотожність самому собі, тобто збереження основних властивостей при різних зовнішніх і внутрішніх змінах. Компонентами якої є: *аксіологічний*, який ґрунтується на засвоєнні і сприйнятті студентами естетичних цінностей (цінностей-цілей, цінностей-знань, цінностей-засобів, цінностей-відносин, цінностей-якостей), сформованість яких дозволяє упередити суперечності між усталеним світом цінностей і антицінностей, використовувати їх як інструмент особистісного й професійного розвитку у художньо-педагогічній діяльності; *афективний* – сприяє розвитку їхньої емоційно-почуттєвої сфери, що забезпечує здатність особистості до сприймання краси навколишньої дійсності, прекрасного в самій людині, ступінь розвиненості якої впливає на характер і якість художньо-професійної діяльності; *когнітивний* – забезпечує інтегративне поєднання знань (естетико-педагогічних, культурологічних, естетичних, фахових (художніх)), засвоєння яких сприяє формуванню професійно-естетичної компетентності студентів, їх здатності до аналізу, узагальнень, порівнянь естетичних ознак педагогічних, культурних, мистецьких явищ у соціокультурному просторі і у процесі художньо-професійної діяльності; *праксеологічний* – забезпечує здатність студентів здійснювати різні види естетичної діяльності (естетично-перцептивну, естетично-оцінну, художньо-творчу).

Формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах є процесом, що передбачає послідовний розвиток цієї особистісної і професійної якості, а також організацію педагогічних умов, спрямованих на формування цілісної, творчо активної і естетично-культурної особистості, здатної сприймати, переживати і перетворювати явища дійсності за законами краси. Процес формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва ми розглядаємо як особистий, відкритий, що зумовлено (за І. Зязюном) специфікою естетичного відношення, яке завжди "діалогічне", у процесі якого відбувається естетичний саморозвиток особистості, присвоєння нею соціально значущого естетичного досвіду, встановлення динамічної тотожності суб'єкта й об'єкта.

Рушійною силою формування естетичної культури студентів у педагогічних університетах виступає суперечність між усвідомленням недосконалості наявного рівня естетичної культури вчителя і прагненням досягти визначеного естетичного ідеалу.

Передумовами формування естетичної культури у майбутніх учителів образотворчого мистецтва виступають їхні мотиви, потреби та інтереси, які створюють підстави для подолання суперечностей між свідомістю й почуттями студентів; бажаннями і можливостями; між особистістю і

оточуючим світом шляхом подолання невідповідності через усвідомлення свого "Я".

Психолого-педагогічними механізмами формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є культурно-естетичне самоусвідомлення і культурно-естетична ідентифікація, які зумовлюють зміни в особистості та сприяють культурно-естетичному самовизначенню студентів у художньо-педагогічній діяльності.

Теоретично обґрунтовано концептуальну модель формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, яка становить собою графічне відображення концептуальних засад формування означеної якості у процесі їхньої художньо-професійної підготовки, що формалізовано відтворює особливості навчально-виховного процесу педагогічного університету та вимоги суспільства до вчителя образотворчого мистецтва (рис.1).

Запропонована модель ґрунтується на чотирьох рівнях: методологічному, теоретичному, методичному та технологічному.

Методологічні засади моделі відображають наукові підходи (аксіологічний, культурологічний, інтегративний, діяльнісний, компетентнісний) та принципи формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва (гуманізації, естетизації, діалогу культур, емоційної насиченості навчально-виховного процесу, екологізації змісту підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва).

Концептуальна модель ґрунтується на діалектичних філософських принципах загального, особливого, одиничного, з урахуванням основних змістово-поняттєвих категорій: культура, освіта, естетика, естетична культура, взаємозв'язок яких детермінує особливості процесу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах. Теоретичні основи моделі базуються на визнанні естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва структурованим явищем, компонентами якого є: аксіологічний, афективний, когнітивний та праксеологічний. На методичному рівні формування естетично культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва відбувається у відповідності до методичної системи, яка містить цільову, змістову, організаційну підструктури, педагогічні умови та навчально-методичне забезпечення. Технологічний рівень включає технологію реалізація методичної системи формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах, яка охоплює три взаємопов'язані і взаємодоповнюючі етапи (мотиваційно-стимулюючий, естетико-професіоналізуючий, творчо-реалізуючий, оцінно-узагальнюючий) та передбачає естетизацію предметного вивчення суспільно-гуманітарних, природничо-математичних, психолого-педагогічних та фахових дисциплін, з впровадженням інтегрованих професійно орієнтованих естетико-педагогічних курсів, у яких опанування знань та набуття умінь, навичок відбувається на основі взаємопроникненні естетичного і

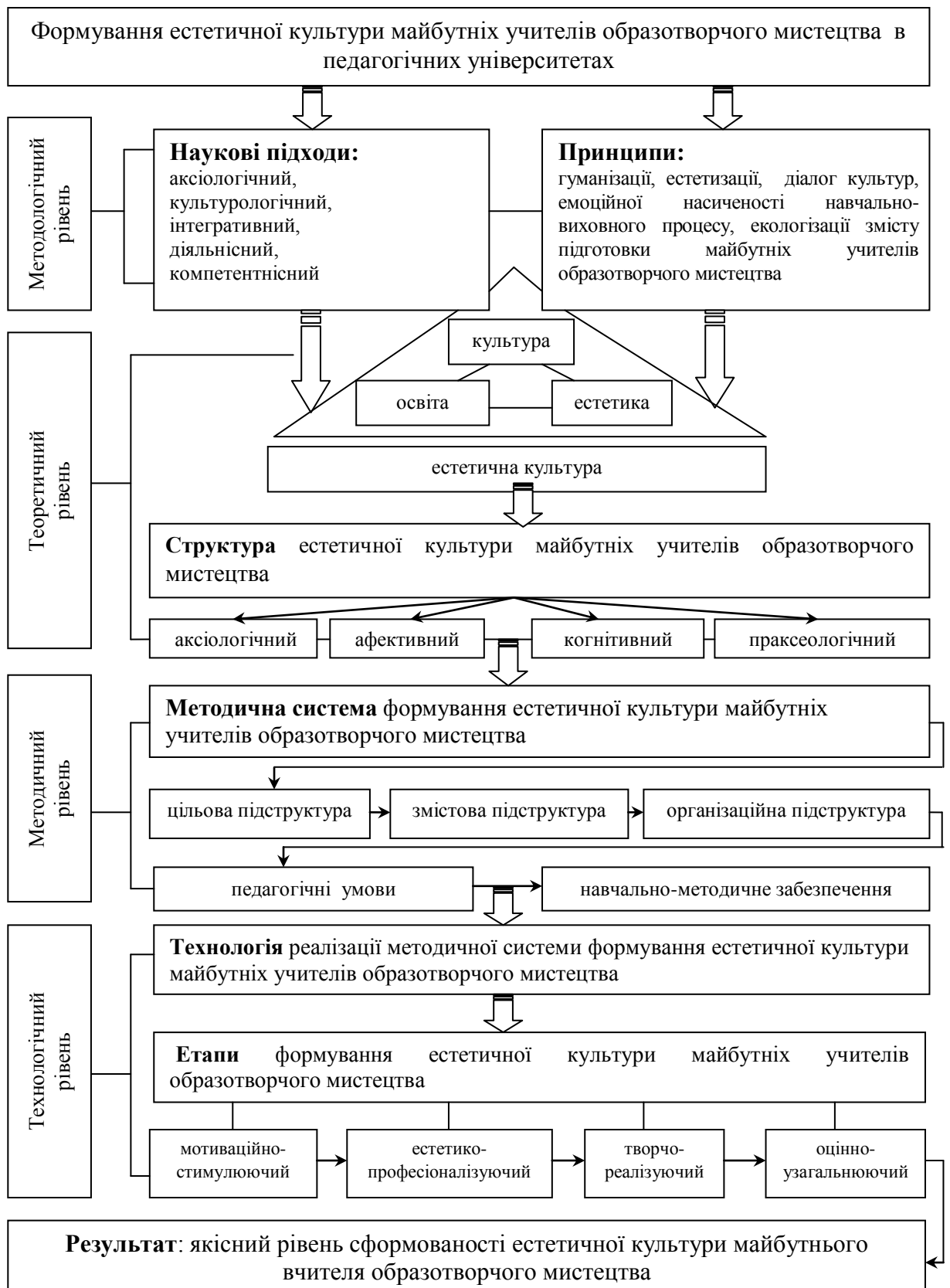

Рис 1. Концептуальна модель формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах

педагогічного компонентів й має естетико-педагогічну спрямованість. У моделі спрогнозовано очікуваний результат у вигляді якісного рівня сформованості естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

У четвертому розділі **"Методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва"** обґрунтовано зміст, визначено структурні компоненти та розкрито основні аспекти методичної системи формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах; визначено педагогічні умови формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва у вищих навчальних закладах; представлено технологію реалізації методичної системи формування естетичної культури у професійній підготовці вчителів образотворчого мистецтва.

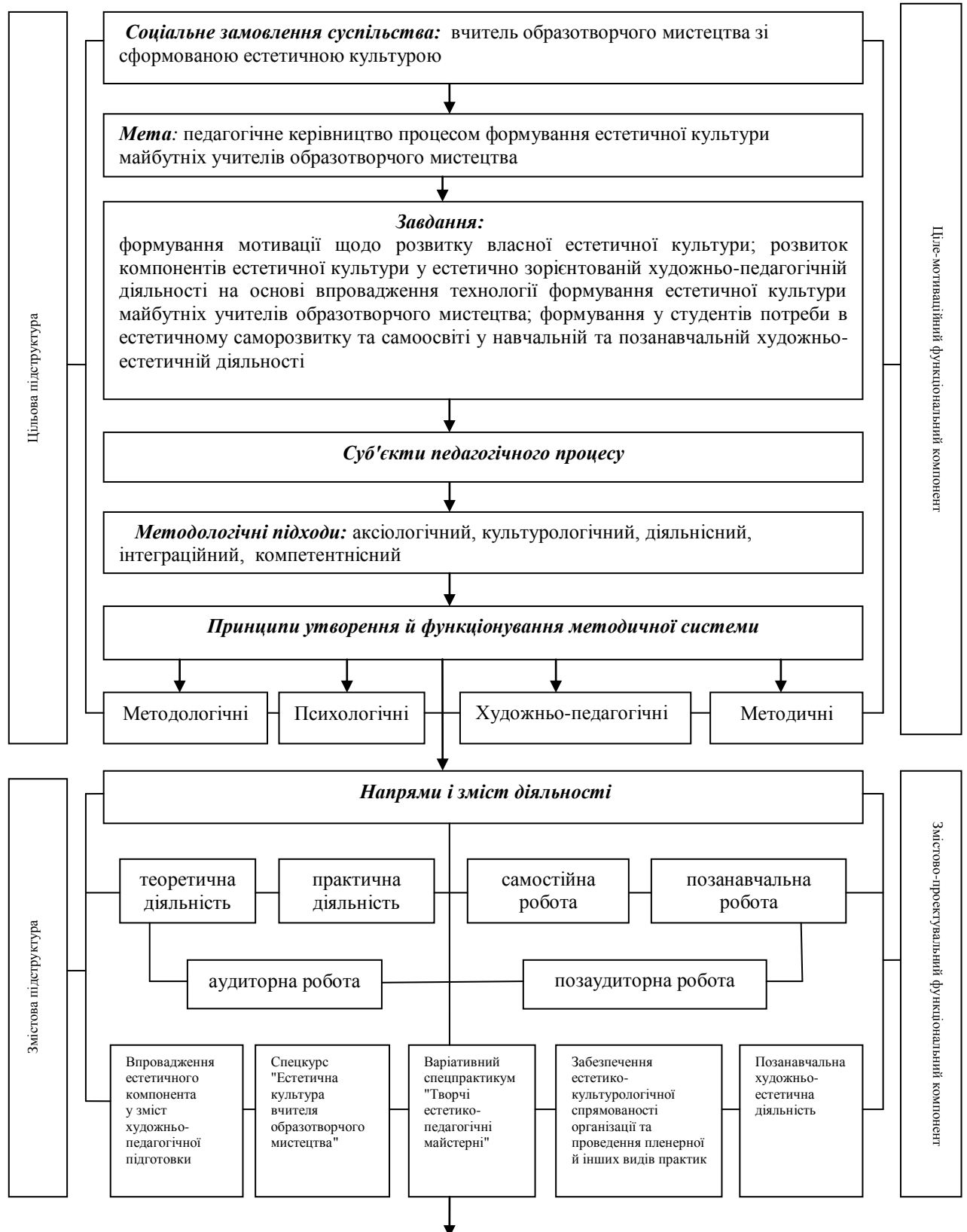
Методичну систему розглядаємо як упорядковану сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, що складають цілісне утворення, яке має інтегральні властивості та підпорядковується меті формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва (схема 1).

Цілісність методичної системи конкретизуються через зв'язок між її складовими елементами, що допомагає виявити умови, засоби, методи, тенденції, закономірності педагогічних процесів.

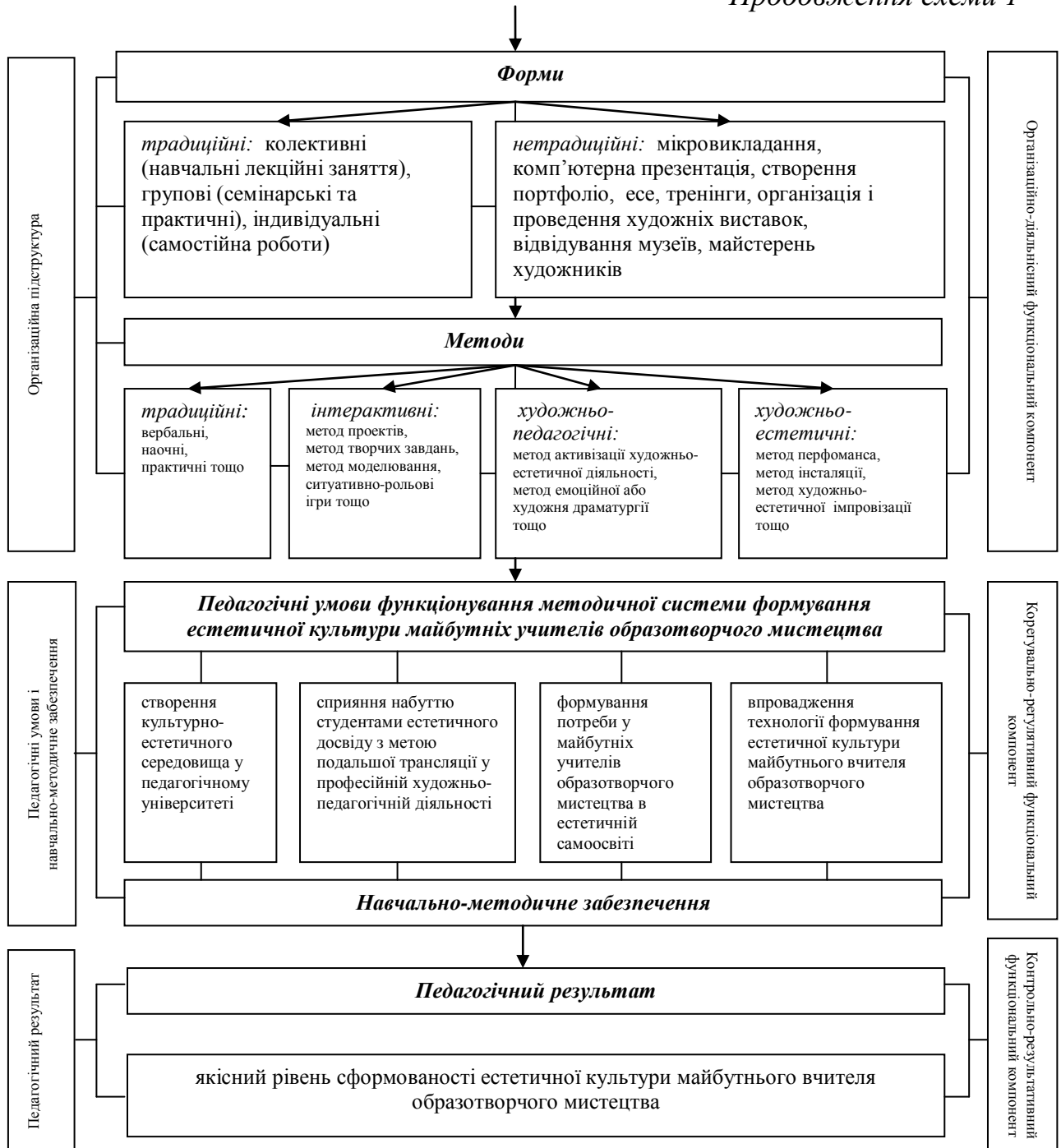
Методологічну основу методичної системи формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва становлять аксіологічний, культурологічний, діяльнісний, інтеграційний, компетентнісний підходи та принципи її функціонування: методологічні, психологічні, художньо-педагогічні та методичні, практичне застосування яких робить систему керованою та сприяє ефективності формування цієї інтегративної особистісної якості.

Структура методичної системи формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва відображає залежність будови та функцій означеної системи, завдяки яким вона існує як цілісність та включає компоненти: мета, завдання, суб'єкти, підходи й принципи, що відповідає ціле-мотиваційному функціональному компоненту; зміст педагогічного процесу (*змістово-проектувальний функціональний компонент*); організаційні форми і методи (*організаційно-діяльнісний функціональний компонент*); педагогічні умови та навчально-методичне забезпечення, що сприяє ефективності функціонування системи (*корегульовано-регулятивний функціональний компонент*); педагогічний результат, тобто рівень сформованості естетичної культури студентів, що досягається внаслідок реалізації методичної системи (*контрольно-результативний функціональний компонент*).

Методична система формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах

Продовження схеми 1

Методична система формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах характеризується наскрізною естетизацією навчального процесу, що забезпечує загальноосвітню, загальнокультурну та методичну основу для цілісного формування складових (аксіологічної, афективної, когнітивної та праксеологічної) естетичної культури у процесі художньо-педагогічної підготовки студентів.

Ефективність процесу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва відповідно до методичної системи

забезпечується педагогічними умовами: створення культурно-естетичного середовища у педагогічному університеті; спрямування навчально-виховного процесу у педагогічних університетах на набуття студентами естетичного досвіду з метою подальшої трансляції у майбутній художньо-педагогічній діяльності; формування потреби у майбутніх учителів образотворчого мистецтва в естетичній самоосвіті.

Упровадження методичної системи формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах відбувалося шляхом реалізації технології формування в них цього інтегративного утворення, в основу якої було покладено збагачення змісту суспільно-гуманітарних, психолого-педагогічних, природничо-математичних та фахових дисциплін естетичними елементами та впровадження елективних інтегрованих спецкурсів: "Естетична культура вчителя образотворчого мистецтва", "Естетика біонічного формотворення", "Естетика колористичного формотворення", "Естетична трансформація поверхні", варіативного елективного спецпрактикуму "Творчі естетико-педагогічні майстерні"; естетико-культурологічна цілеспрямованість організації та проведення пленерної та інших видів практик; активізація позанавчальної творчої художньо-естетичної діяльності, що забезпечує цілісність формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах.

У п'ятому розділі **"Експериментальна робота з формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах"** – викладено методику організації дослідно-експериментальної роботи; здійснено діагностику стану сформованості естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах; подано опис дослідно-експериментальної роботи з перевірки ефективності методичної системи і технології формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах.

Констатувальний експеримент відбувався на базі Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Житомирського державного університету імені Івана Франка, Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, Житомирського та Київського інститутів післядипломної педагогічної освіти. Він охоплював три етапи: 1) перший етап передбачав аналіз стану формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах; здійснення аналізу навчальних планів та робочих програм дисциплін спеціального циклу з метою виявлення в них естетико-культурологічного компонента щодо формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва; 2) другий етап спрямовувався на визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва; відбір

діагностичного інструментарію для виявлення рівнів сформованості компонентів естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва; 3) третій етап підпорядковувався меті виявлення рівнів сформованості естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва відповідно до визначених її структурних компонентів (аксіологічного, афективного, когнітивного та праксеологічного).

У ході першого етапу констатувального експерименту на основі аналізу навчальних планів і програм визначено, що навчальні плани педагогічних університетів містять дисципліни естетико-культурологічного спрямування, що складає 6,8 % від загального навчального навантаження; 4,2 % у змісті професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва згідно з навчальними планами дисципліни естетико-культурологічного спрямування є не нормативними, а варіативними (за вибором навчального закладу); переважно дисципліни естетико-культурологічного спрямування представлені у змісті фахової підготовки майбутніх учителів, що становить 40 % від загальної кількості годин циклу професійно-орієнтованої підготовки.

Аналіз робочих програм з дисциплін спеціального циклу засвідчив, що вони містять естетико-культурологічний матеріал, який у дидактичному процесі використовуються не в повному обсязі. Відсутня цілісність подачі естетичного матеріалу; недостатня кількість вправ, практичних завдань естетичного спрямування, спрямованих на розвиток естетичної свідомості, естетичних смаків, поглядів, суджень, оцінок; не виявляються особливості творчої естетико-педагогічної діяльності, що не дозволяє повною мірою ефективно формувати естетичну культуру майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах.

Діагностування рівнів сформованості компонентів естетичної культури у студентів відбувалося на основі розроблених критеріїв та їх показників: *мотиваційно-ціннісного* (показники – ставлення особистості до формування власної естетичної культури; бажання набути естетичні знання, уміння та навички для здійснення естетичної художньо-педагогічної діяльності; орієнтація на естетичні і педагогічні цінності; особистісна потреба у самопізнанні, саморозвитку, самовдосконаленні, самореалізації, естетична спрямованість художньо-педагогічної діяльності); *когнітивно-змістового* (показники – повнота і міцність теоретичних знань, які умовно розділені на групи: психолого-педагогічні, художньо-педагогічні, естетичні, культурологічні та художні (фахові)); *перцептивно-емоційного* (показники – чутливість, емоційний відгук на прекрасне у мистецтві та професійно-художній діяльності; уміння керувати своїми емоціями в професійній діяльності); *творчо-діяльнісного* (показники – сформованість естетико-педагогічних, естетико-методичних, естетико-аналітичних, художньо-естетичних та художньо-творчих умінь). На основі визначених критеріїв і показників було обґрунтовано рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах: високий, середній та низький.

Відповідно до критеріїв і показників було здійснено діагностику рівнів сформованості естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва за допомогою стандартизованих психологічних та педагогічних методик, розроблених індивідуальних художньо-естетичних вправ і завдань, творчих вправ-клаузур.

Результати констатувального експерименту засвідчили про недостатній рівень сформованості естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах, що підтверджує переважаючий загальний низький і середній рівень сформованості естетичної культури за її складовими компонентами: аксіологічний – низький рівень (312 осіб – 55,32 %); середній становить 35,11 % (198 осіб); високий – 9,57 % (54 особи); афективний – низький (332 особи – 58,87 %); середній мають 202 студентів, що становить – 35,82 %; високий – у 30 осіб (9,57 %); когнітивний – низький складає 53,01 % (299 осіб); середній – 36,88 % (208 осіб); високий – 10,11 % (57 осіб) та праксеологічний компонент – низький рівень у 348 студентів, що становить 61,7 %; середній – 35,64 % (201 особа) та високий – 2,66 % (15 осіб).

Причини такого стану полягають, на нашу думку, в тому, що процес художньо-педагогічної підготовки студентів у педагогічних університетах зорієнтовується переважно на формування в них компетентностей відповідно до визначених освітньо-професійною програмою компетенцій, а не на формування їхньої естетичної культури. Це зумовило необхідність розроблення методичної системи і технології формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах.

Експериментальна перевірка методичної системи та технології відбувалася у три етапи і спрямовувалася на формування цілісності й гармонізації усіх її складових естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Перший – *мотиваційно-стимулюючий* – етап спрямовувався на забезпечення умов для засвоєння студентами і трансформацію естетико-педагогічних цінностей у власну ціннісну систему, а також у майбутню художньо-педагогічну діяльність; формування позитивного ставлення до розвитку своєї естетичної культури та активізацію потреби майбутніх учителів образотворчого мистецтва у самостійній естетичній діяльності.

Цей етап підпорядковувався меті реалізації естетико-культурологічних можливостей дисциплін суспільно-гуманітарного, психолого-педагогічного, природничо-математичного та фахового циклів у напрямі формування у майбутнього вчителя образотворчого мистецтва якостей і властивостей естетично розвиненої особистості.

Завдання цього етапу полягали у педагогічно доцільному доповненні змісту суспільно-гуманітарних, природничо-математичних, психолого-педагогічних та фахових дисциплін естетичним компонентів з метою надання їм естетико-культурологічної спрямованості; посиленні естетико-культурологічної направленості викладання фахових дисциплін з рисунку,

живопису, основ кольорознавства, основ композиції тощо; скерованості процесу на формування у майбутніх учителів образотворчого мистецтва естетичної свідомості щодо цілісної естетичної картини світу, що поєднує в собі наукову, естетичну і художню складову в їх взаємодії; сприянні в усвідомленні майбутніми учителями образотворчого мистецтва потреби формування власної естетичної культури.

Розв'язання завдань першого етапу передбачало застосування таких форм і методів, як: педагогічне моделювання, проведення ділових і рольових ігор, художньо-естетичне проектування, виконання творчих вправ-клаузур, педагогічне малювання, педагогічна драматизація, педагогічна візуалізація, дискусії, дебати, відкриті форуми, метод активізації художньо-естетичної діяльності, порівняльний метод тощо.

Уведення до змісту суспільно-гуманітарних, психолого-педагогічних, природничо-математичних та фахових дисциплін естетичного інформаційного, ілюстративного, наочного матеріалу, який розкривав взаємозв'язок естетики, мистецтва й освіти, забезпечувало наскрізну естетизацію навчально-виховного процесу та слугувало потужним стимулом для набуття студентами естетичного досвіду, нового естетичного самовідчуття у світі, своїх творчих можливостей, розширення межі свого "Я" – потенційного у художньо-педагогічній діяльності; сприяло зростанню особистісної зацікавленості до процесу навчання, емоційно-ціннісному осмисленню естетичної спрямованості майбутньої художньо-педагогічної діяльності, формуванню особистісної потреби у сприйнятті, споживанні і створенні естетичних цінностей; формуванню позитивного ставлення до власної естетичної культури та активізації потреби у самореалізації у творчій художньо-педагогічній діяльності.

Результатом першого етапу стало зростання зацікавленості майбутніх учителів образотворчого мистецтва у вивченні цих дисциплін, активізувалася потреба у самостійній естетичній художньо-педагогічній діяльності, а також сформувалось мотивоване ставлення студентів до розвитку власної естетичної культури на основі системи естетичних цінностей (цінностей-цілей, цінностей-знань, цінностей-засобів, цінностей-відносин, цінностей-якостей).

Статистичний аналіз рівнів сформованості естетичної культури студентів контрольної та експериментальної груп по завершенню першого етапу формувальної дослідно-експериментальної роботи засвідчив, що тенденція у змінах рівнів сформованості естетичної культури студентів контрольної й експериментальних груп є майже ідентичною. Зростання показників в експериментальній групі відбулося переважно за аксіологічним компонентом естетичної культури, тоді як в контрольній групі він зазнав незначних змін.

Показники рівнів афективного, когнітивного та праксеологічного компонентів естетичної культури в обох групах були майже рівнозначні. Це зумовило висновок щодо необхідності звернення уваги у процесі експериментальної роботи на організацію художньо-педагогічної підготовки

студентів, яка спрямовується на поглиблене вивчення ними теоретичних і практичних аспектів проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва

З метою перетворення студентів на активних суб'єктів формування власної естетичної культури, вироблення в них усвідомленого ставлення до цього процесу нами був проведений другий – *естетико-професіоналізуючий* – етап формувальної дослідно-експериментальної роботи. Цей етап спрямовувався на: оволодіння естетичними, художньо-педагогічними, мистецтвознавчими, культурологічними знаннями та вміннями їх використовувати у формуванні власної естетичної культури; розвиток компонентів естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва відповідно до її структури; залучення студентів до творчої художньо-педагогічної діяльності з метою збагачення їхнього естетичного досвіду; розкриття естетичної активності й спрямування студентів до самостійного творчого пошуку та естетичної самореалізації у художньо-педагогічній діяльності.

Реалізувалися ці завдання в ході опанування студентами інтегрованого елективного спецкурсу "Естетична культура вчителя образотворчого мистецтва" та варіативного спецпрактикуму "Творчі естетико-педагогічні майстерні", що охоплював три варіанти ("Творча естетико-художня майстерня", "Творча естетико-екологічна майстерня" та "Творча естетико-педагогічна майстерня").

Основними формами і методами, які застосовувались при опануванні зазначених спецкурсу і спецпрактикуму, були *художньо-педагогічні*: метод моделювання художньо-творчого процесу (В. Давидов, А. Мелік-Пашаєв, Б. Неменський); метод активізації художньої діяльності (Г. Падалка); метод емоційної (Є. Абдуллін) та художньо-педагогічної (Л. Предтеченська) драматургії; метод емоційного заряду (О. Щолокова); метод імпровізації (Б. Асаф'єв); метод педагогічної інтерпретації та художньо-педагогічного аналізу творів мистецтв (О. Отич); метод художньої інтеграції (С. Коновець, М. Лещенко, Л. Масол, Б. Юсов); метод мистецьких проєктів (Л. Масол, Н. Миропольська, О. Отич, О. Шевнюк); *художньо-естетичні*: метод інсталяції і перформансу (на основі форм сучасного мистецтва); метод творчих вправ-клаузур (Г. Гребенюк); метод художньо-естетичної імпровізації; метод естетичних асоціацій тощо.

З метою формування компонентів естетичної культури студентам пропонувалося виконати творчі вправи-клаузур на розвиток естетичних творчих здібностей; вправи на розвиток естетики мовлення та мовленнєвої виразності (інтонація, темп, логічний наголос, емоційне забарвлення); вправи на вміння створювати художньо-естетичні натурні постановки; готувати анотації на живописний твір за власним вибором та створювати до нього малюнок, добирати тематичний літературний (поетичний або прозаїчний) текст, співзвучний до розглянутого твору; здійснювати художньо-педагогічну інтерпретацію художнього твору; виконувати творчі вправи-асоціації на основі ідентифікації себе з образом певної картини; живописні

вправи на зняття емоційної напруги (арт-терапія); готувати театралізовану міні-виставу за участю двох і більше студентів (з дотриманням деталей картини у костюмах й атрибутиці); розробляти комп'ютерну презентацію фрагменту інтегрованого уроку з образотворчого мистецтва тощо.

Педагогічна цінність цих різноманітних форм творчої естетичної діяльності полягала в тому, що при їх виконанні створювався естетичний простір для самостійних дій, студенти оволодівали сучасними способами пізнання і перетворення себе і навколишнього світу за законами краси, збагачувалась емоційно-почуттєва сфера через розкриття "Я" – концепції, формувалися естетичний смак, комунікативні, художні, естетичні, педагогічні здібності, власний художньо-естетичний стиль.

Результатом естетико-професіоналізуючого етапу стало формування у студентів професійно-естетичної компетентності, компонентів їхньої естетичної культури (аксіологічного, афективного, когнітивного, праксеологічного); збагачення естетичного досвіду, прояв естетичної активності, бажання студентів до самостійного творчого пошуку та здатності до естетичної самореалізації у художньо-професійній діяльності.

Педагогічна діагностика рівнів сформованості компонентів естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, проведена після завершення другого – естетико-професіоналізуючого – етапу формувальної дослідно-експериментальної роботи, засвідчила позитивну динаміку показників за аксіологічним, афективним, когнітивним компонентами в експериментальній групі, в якій викладався елективний інтегрований спецкурс та варіативний спецпрактикум, порівняно з відповідними показниками студентів контрольної групи. В експериментальній групі виявлено незначні зміни у рівнях сформованості праксеологічного компонента естетичної культури. Причини такого стану полягають, на нашу думку, у відсутності реальних умов включення студентів до естетичної діяльності, наближеної до реальної художньо-педагогічної. З цією метою було проведено третій – *творчо-реалізуючий* – етап формувальної дослідно-експериментальної роботи, метою якого було забезпечення умов для творчої реалізації естетичного досвіду студентів у художньо-педагогічного діяльності, формування в них потреби у подальшому розвитку власної естетичної культури.

Цей етап спрямовувався на: забезпечення естетико-культурологічної спрямованості організації та проведення пленерної та педагогічних практик; залучення майбутніх учителів образотворчого мистецтва до самостійної естетичної діяльності, наближеної до реальної художньо-педагогічної діяльності; забезпечення можливостей для прояву студентами особистісних і професійних естетичних якостей у процесі художньо-педагогічної діяльності; активізацію й розширення напрямів позанавчальної художньо-естетичної діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Враховуючи, що професія вчителя образотворчого мистецтва не можлива без творчого самовираження, творчої самореалізації, вияву власного художньо-естетичного потенціалу, реалізація означених завдань

уможлилювалась за допомогою різноманітних форм позанавчальної діяльності студентів, а саме: проектування та виконання естетичного оформлення аудиторій, ненавчальних приміщень, художніх майстерень, виставкових залів; участь у колективній й індивідуальній виставковій діяльності; організація і проведення художньо-естетичних інсталяцій та перфомансу; проектування, оформлення та проведення виставок, виставок-лекцій, конкурсів-виставок, художніх виставок студентських робіт, дитячих мистецьких вернісажів; організації та проведення тематичних мистецьких вечорів, художніх віталень; екскурсій до музеїв, відвідування художніх виставок та майстерень художників.

Залучення студентів до різних видів позанавчальної художньо-естетичної діяльності сприяло прояву їхнього естетичного потенціалу з урахуванням інтересів та потреби у художньо-естетичному самовираженні; надавало їм можливість усвідомленого вибору індивідуальної естетико-освітньої та художньо-професійної траєкторії подальшого розвитку; дозволяло проявити професійно-естетичну компетентність, індивідуальне художньо-естетичне самовираження, самостійність та ініціативність, реалізувати творчий потенціал у художньо-естетичній діяльності через перетворення навколишнього світу за законами краси через спонукання до естетичного самовдосконалення. Крім того, студентам забезпечувалася свобода вибору діяльності, що сприяло розвитку у них активності, самостійності будувати і коригувати художньо-професійну діяльність, здійснювати рефлексію для подальшого професійного, творчого зростання та формуванню пізнавальних інтересів, естетичних здібностей, навичок естетико-педагогічного самовираження.

У результаті проведення *творчо-реалізуючого етапу* формувальної дослідно-експериментальної роботи студенти вміли творчо реалізовували естетичний досвід у художньо-педагогічній діяльності з метою подальшого розвитку власної естетичної культури, в них сформувалася стійка мотивація на творчу естетичну самореалізацію як вчителя образотворчого мистецтва – носія естетичної культури.

Узагальнення результатів формувальної дослідно-експериментальної роботи засвідчило значні відмінності у кількісних і якісних показниках рівнів сформованості естетичної культури студентів контрольної та експериментальної груп (табл. 1., рис. 2).

У студентів експериментальної групи простежується зростання показників високого рівня сформованості естетичної культури (1,94 % до 62,58 % (+60,58)) та зменшення показників середнього рівня (з 38,71 % до 29,68 % (-9,03)) і низького рівня означеної якості (з 71,88 % до 7,47 % (-51,61)). У студентів контрольної групи статистично значущих змін у рівнях сформованості естетичної культури під час формувальної дослідно-експериментальної роботи не відбулося: високий (+6,56), середній (+7,65) та низький (-14,22).

Позитивна динаміка спостерігається стосовно сформованості усіх компонентів естетичної культури майбутніх учителів образотворчого

мистецтва: в експериментальній групі на початку формувальної дослідно-експериментальної роботи переважаючим показником за компонентами сформованості естетичної культури (аксіологічний, афективний, когнітивний, праксеологічний) був низький рівень (57,42 %; 61,94 %; 56,13 %; 61,29 % відповідно до компонентів), то після її завершення домінуючими стали високий (65,16 %; 63,33 %; 60 %; 60,65 %) і середній (27,74 %; 30,30 %; 32,26 %; 28,39 %). У контрольній групі переважаючим загальним рівнем на кінець експерименту залишився середній (49,53 %) та низький (40,78 %) рівні сформованості естетичної культури студентів.

Таблиця 1

Рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва за результатами формувального етапу експерименту

Рівень сформованості естетичної культури	Експериментальна група			Контрольна група		
	абсол. знач.	%	приріст	абсол. знач.	%	приріст
низький	12	7,74	-51,61	65	40,78	-14,22
середній	46	29,68	-9,03	79	49,53	+7,65
високий	97	62,58	+60,58	16	9,69	+6,56
всього	155	100		160	100	

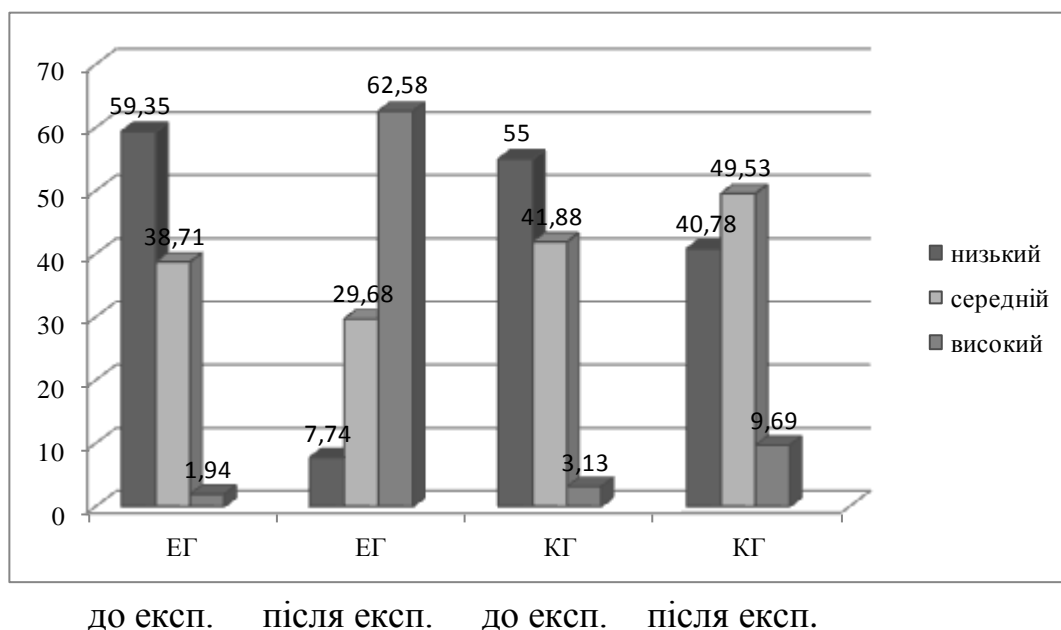

Рис. 2. Результати дослідження сформованості естетичної культури студентів ЕГ і КГ після формувального експерименту

Доведення статистичної значущості результатів експериментальної роботи відбувалося за допомогою χ^2 -критерію Пірсона. Значення статистичного критерію Пірсона χ^2 , що становить 110 перевищує критичне значення $\chi_{0,05;5}^2=11,1$, дозволяє стверджувати, що в результаті впровадження методичної системи та технології формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва у студентів експериментальної групи відбулися статистично значущі, а в студентів контрольної групи – статистично незначущі зміни. Це засвідчило доцільність упровадження методичної системи та технології формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах та ефективність проведеної дослідно-експериментальної роботи.

Таким чином, результати завершеної дослідно-експериментальної роботи дають змогу стверджувати, що мета дослідження досягнута, поставлені завдання реалізовані, загальна гіпотеза підтверджена.

ВИСНОВКИ

На основі узагальнення результатів наукового пошуку обґрунтовано теоретико-методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах.

1. Бібліографічний аналіз літератури з проблеми дослідження дозволив визначити, що естетична культура розкривається через органічний взаємозв'язок "культура – особистість – естетика" як результат культуротворчої діяльності суспільства і людини, де особистість діє, мислить і відчуває в умовах певного культурного оточення та формується під впливом культурного середовища, в якому можна повноцінно існувати, розвиватись і творити. Естетична культура особистості характеризується розвиненістю естетичної свідомості, освіченістю у сфері культури; ступенем освоєння естетичних дій з предметами і явищами культури; здатністю до естетичної творчості у процесі естетичної діяльності. Сучасному вчителю образотворчого мистецтва мають бути притаманні основні якості культурно-естетичної особистості, а сам вчитель має бути носієм і транслятором естетичної культури.

Формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах уможлиблюється на засадах методологічних підходів: *аксіологічного*, який передбачає визначення естетичних цінностей як підґрунтя художньо-педагогічної діяльності майбутніх фахівців; створює ефективні умови для розвитку естетичних переживань, естетичного ставлення особистості до оточуючого середовища, професійної діяльності, самої себе; спрямовує студентів на усвідомленість значення естетичних цінностей педагогічної діяльності як провідних її пріоритетів; *культурологічного* який забезпечує культуровідповідність художньо-педагогічної освіти; надає можливість сходження студенту від

індивідуального естетичного до загальнолюдського естетичного досвіду, формуватися як суб'єкту культури, здатному до естетичного самовизначення і самореалізації у художньо-педагогічній діяльності; *діяльнісного*, який сприяє перетворенню студентів на активних творців за законами краси, шляхом залучення їх до різноманітних видів естетичної діяльності; *інтеграційного*, який дозволяє змінити акценти побудови педагогічного процесу з предметноцентризму до поліцентризму, створює концептуальні зв'язки між різними галузями знань, сприяє формуванню системи інтегрованих естетико-педагогічних знань як підґрунтя формування у студентів цілісної картини світу; *компетентнісного*, який забезпечує формування їхньої професійно-естетичної компетентності.

2. Образотворче мистецтво володіє потужним естетико-педагогічним потенціалом, який розкривається у його функціях (естетичній, світоглядній, пізнавально-евристичній, художньо-концептуальній, комунікативній, гедоністичній, виховній, терапевтичній), що дозволяє комплексно впливати на формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Образотворче мистецтво є важливим засобом формування означеної культури, оскільки воно: через специфічні зображальні засоби кожного виду образотворчого мистецтва (графіка, живопис, скульптура) передає повноту цілісного образу, що дозволяє студентам осягнути "мистецтво бачити світ"; впливає на внутрішній світ особистості, залучає її до переживання інших людей, пробуджує сприйнятливості до прекрасного, стимулює розвиток образного мислення, асоціативної пам'яті, художньої уяви; включає різноманітні художні техніки (оригінальні, декоративні, графічні, живописні та ін.), оволодіння якими створює широкі можливості для розвитку інтересу і потреби майбутніх учителів образотворчого мистецтва в художній творчості; дозволяють студентам накопичувати естетичний досвід ставлення до дійсності, проявити індивідуальну творчість за законами краси.

3. Узагальнення наукових підходів до визначення естетичної культури вчителя дозволило сформулювати дефініцію естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва як інтегративного утворення, що поєднує особистісні і професійні естетичні якості та охоплює естетичну свідомість (естетичні почуття, смак, ідеал), професійно-естетичну компетентність, здатність сприймати, переживати, оцінювати різноманітні естетичні явища відповідно до соціально значущих естетичних норм досконалості і краси, уміння проектувати творчу художньо-педагогічну діяльність згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями, гуманістичними світоглядними позиціями. Естетична культура вчителя образотворчого мистецтва характеризує його як творця і транслятора загальнолюдської та національної культури в її художньо-естетичному вияві.

Естетична культура майбутнього вчителя образотворчого мистецтва має чотирикомпонентну структуру і складається з компонентів: *аксіологічного* (сформована система естетичних цінностей: цінностей-цілей, цінностей-знань, цінностей-засобів, цінностей-відносин, цінностей-якостей);

афективного (розвинена емоційно-почуттєва сфера; здатність студентів до сприймання краси навколишньої дійсності, прекрасного в самій людині, естетичне ставлення до об'єкта педагогічного впливу і до самого себе); *когнітивного* (естетико-педагогічні, культурологічні, естетичні та фахові (художні) знання); *праксеологічного* (здатність здійснювати естетичну діяльність (естетично-перцептивну, естетично-оцінну, художньо-творчу)). Ці компоненти цілісно характеризують майбутнього вчителя образотворчого мистецтва як особистість і як професіонала та виступають орієнтиром у формуванні його естетичної культури.

4. Опрацювання теоретичних положень щодо педагогічної доцільності мети, змісту, форм, методів і напрямів формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва уможливило обґрунтування концептуальних засад реалізації цього процесу, на основі яких розроблено концептуальну модель формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, яка базується на діалектиці співвідношення загального, особливого, одиничного, на зв'язках основних змістово-поняттєвих категорій: культура, освіта, естетика, естетична культура та включає чотири рівні: *методологічний* (аксіологічний, культурологічний, інтегративний, діяльнісний, компетентнісний підходи та принципи: гуманізації, естетизації, діалогу культур, емоційної насиченості навчально-виховного процесу, екологізації змісту підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва); *теоретичний* (визнання естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва як структурованого явища, що включає аксіологічний, когнітивний, афективний та праксеологічний компоненти; *методичний* (формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва у відповідності методичної системи) та *технологічний* (технологія реалізації методичної системи). Спрогнозовано очікуваний результат у вигляді якісного рівня сформованості естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

5. Для здійснення педагогічної діагностики рівнів сформованості естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва визначено критерії: *мотиваційно-ціннісний* (показники – спрямованість на формування власної естетичної культури; потреба у оволодінні естетичними знаннями, вміннями та навичками, необхідними для здійснення естетичної художньо-педагогічної діяльності; орієнтація на естетичні і педагогічні цінності; потреба у самопізнанні, самовдосконаленні; естетична спрямованість художньо-педагогічної діяльності); *перцептивно-емоційний* (показники – чутливість, емоційне сприймання прекрасного, потворного в мистецтві, оточуючій дійсності та вміння керувати своїми емоціями у художньо-професійній діяльності); *когнітивно-змістовий* (показники – повнота і міцність психолого-педагогічних, художньо-педагогічних, естетичних, культурологічних та художніх знань); *творчо-діяльнісний* (показники – сформованості естетико-педагогічних, естетико-методичних, естетико-аналітичних, художньо-естетичних та художньо-творчих умінь).

Педагогічна діагностика рівнів сформованості естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах здійснена на основі критеріїв, засвідчила домінування в них середнього (36 %) та низького (57,2 %) рівнів означеної якості, що виявляється у байдужому ставленні до формування власної естетичної культури, недостатньо сформованим естетичним смаком, поглядами, судженнями, нерозвиненими естетичними почуттями, відсутністю естетико-педагогічних знань, недостатньо сформованими художньо-естетичними вміннями та навичками, що зумовлює неспроможність їх застосовувати у художньо-педагогічній діяльності.

У зв'язку з цим виникає необхідність розроблення і упровадження нових форм, методів, прийомів, технологій естетичного навчання й виховання, спрямованих на естетизацію художньо-професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва, що зумовить підвищення рівнів їхньої естетичної культури.

6. Методична система формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах становить упорядковану сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, які складають цілісну структуру, має інтегративні властивості та підпорядковується меті формування якісного рівня естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Структура методичної системи формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва включає підструктури: цільову, змістову, організаційну, педагогічні умови і навчально-методичне забезпечення, педагогічний результат та відповідні їм функціональні компоненти: цілемотиваційний, змістово-проектувальний, організаційно-діяльнісний, корегуально-регулятивний та контрольний-результативний.

Упроваджувалася методична система формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва за допомогою технології формування цього інтегративного особистісного утворення, яка є сукупністю і послідовністю реалізації педагогічних методів, засобів, прийомів, форм організації естетико-педагогічної діяльності відповідно до мети художньо-педагогічної підготовки та результативності цього процесу.

Зміст технології структуровано згідно з напрямками художньо-педагогічної підготовки студентів: педагогічно доцільне насичення змісту суспільно-гуманітарних, загальнонаукових та спеціальних дисциплін відомостями з галузі естетики на основі міжпредметних зв'язків; упровадження елективних інтегрованих спецкурсів, варіативного інтегрованого елективного спецпрактикуму, естетико-культурологічна цілеспрямованість організації та проведення пленерної та інших видів практик; активізація позанавчальної творчої художньо-естетичної діяльності.

Експериментальна перевірка ефективності методичної системи формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва і технології її реалізації відбувалася у ході формувальної дослідно-

експериментальної роботи, що охоплювала три етапи: мотиваційно-стимулюючий, естетико-професіоналізуючий та творчо-реалізуючий.

На *мотиваційно-стимулюючому* етапі експерименту відбулося формування мотивованого ставлення майбутніх учителів образотворчого мистецтва до розвитку власної естетичної культури на основі системи естетичних цінностей (цінностей-цілей, цінностей-знань, цінностей-засобів, цінностей-відносин, цінностей-якостей); активізувалася потреба у самостійній естетичній художньо-педагогічній діяльності. Після проведення *естетико-професіоналізуючого етапу* студенти стали суб'єктами формування власної естетичної культури, виявилось усвідомлене й активне ставлення до цього процесу. У результаті естетико-професіоналізуючого етапу у студентів сформувалася професійно-естетична компетентність; компоненти їхньої естетичної культури (аксіологічний, афективний, когнітивний, пракселогічний); збагатився естетичний досвід, активізувалася естетична активність та бажання студентів до самостійного творчого пошуку та здатності до естетичної самореалізації у художньо-професійній діяльності.

У ході проведення *творчо-реалізуючого етапу* студенти творчо реалізовували естетичний досвід у художньо-педагогічній діяльності з метою подальшого розвитку власної естетичної культури, а головне – в них сформувалася стійка мотивація на творчу естетичну самореалізацію у художньо-педагогічній діяльності як педагога-художника, носія культури, здатного до естетичного пізнання, самопізнання, рефлексії, естетичного спілкування; до самовизначення в культурно-естетичному просторі.

Узагальнення результатів формувальної дослідно-експериментальної роботи, підтверджене за допомогою статистичних методів дослідження, засвідчило зростання рівнів сформованості естетичної культури у студентів експериментальної групи й відсутність статистично значущих змін в її рівнях у студентів контрольної групи, що довело педагогічну доцільність розробленої методичної системи та технології формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах та ефективність проведеної дослідно-експериментальної роботи.

7. З метою підвищення ефективності формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах розроблено та експериментально апробовано в ході дослідно-експериментальної роботи навчально-методичний комплекс, що охоплює навчально-методичний посібник "Формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва", 2 методичних рекомендацій, навчальні плани й програми 4 інтегрованих елективних спецкурсів "Естетична культура вчителя образотворчого мистецтва", "Естетика біонічного формотворення", "Естетика колористичного формотворення", "Естетична трансформація поверхні" та варіативний елективний спецпрактикум "Творчі естетико-педагогічні майстерні", у змісті якого представлено три варіанти майстерень (естетико-педагогічна, естетико-художня та естетико-екологічна), словник мистецьких термінів, методичні

розробки навчальних занять, творчі завдання клаузури, індивідуальні художньо-естетичні вправи і творчі завдання. Це сприяло забезпеченню цілісності формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва на основі: використання інноваційних мистецьких технологій; урахування вітчизняного і зарубіжного досвіду в організації художньо-педагогічної діяльності; забезпеченню інтегративних зв'язків мистецьких дисциплін з суспільно-гуманітарними, природничо-математичними, психолого-педагогічними.

У результаті виконаного дослідження можливо стверджувати, що мета досягнута, поставлені завдання вирішені, положення загальної та часткових гіпотез доведені.

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах. Подальшого вивчення потребують проблеми забезпечення наступності формування естетичної культури в системі вищої і післядипломної педагогічної освіти, педагогічного стимулювання процесу формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва упродовж життя, дослідження естетичної культури як складової педагогічної майстерності вчителя образотворчого мистецтва, вивчення досвіду формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва у вітчизняній та зарубіжних системах вищої педагогічної освіти.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ З ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Монографії

1. Сотська Г.І. Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах : монографія / за наук. ред. О.М. Отич ; Галина Іванівна Сотська. – К. : Ін-т обдарованої дитини, 2014. – 382 с.

2. Сотська Г.І. Естетична культура як складова педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін / Г.І. Сотська // Учитель мистецьких дисциплін у дискурсі педагогічної майстерності : монографія / [І.А. Зязюн, Г.Г. Філіпчук, О.М. Отич та ін.]; за наук. ред., передм. і післямова О.М. Отич]. – Бердянськ : Ткачук О.В., 2013. – С. 130-147.

Навчальні та навчально-методичні посібники, навчально-методичні комплекси, навчальні програми, словники

3. Сотська Г.І. Формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах : навч.-метод. посіб. / Галина Іванівна Сотська ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К. : Ін-т обдарованої дитини, 2014. – 192 с.

4. Сотська Г.І. Формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва в педагогічних університетах : навч.-метод. комплекс : у 2 ч. Ч. 1. / Галина Іванівна Сотська ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К. : ШООД НАПН України, 2013. – 72 с.

5. Сотська Г.І. Формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва в педагогічних університетах : навч.-метод. комплекс : у 2 ч. Ч. 2. / Галина Іванівна Сотська ; Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. – К. : ШООД НАПН України, 2013. – 72 с.

6. Сотська Г.І. Технологія творчого розвитку особистості засобами художнього конструювання / Галина Сотська // Творчий розвиток особистості засобами мистецтва : навч.-метод. посіб. / [І.А. Зязюн, М.І. Чембержі, С.В. Коновець та ін. ; за ред., передмова Н.Г. Ничкало]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2011. – С. 217-241.

7. Сотська Г.І. Естетична трансформація поверхні: моделювання форм з картону та паперу : метод. рек. / [уклад. Г.І. Сотська]. – Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2009. – 68 с.

8. Сотська Г.І. Програма дисципліни "Теорія і методика дизайну" : для студ. спец. : 7.01010201. "Початкова освіта", спеціалізація : образотворче мистецтво / уклад. Г.І. Сотська. – Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2010. – 32 с.

9. Сотська Г.І. Словник мистецьких термінів / Галина Сотська, Тетяна Шмельова. – Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2010. – 52 с.

10. Сотська Г.І. Методичні рекомендації щодо виконання дипломної роботи з теорії та методики образотворчого мистецтва : для студ. V курсу денної і заочної форми навчання, напряму підготовки : 6.010.102. "Початкове навчання" ; спеціалізація : образотворче мистецтво / [уклад. : О.М. Піддубна, Г.І. Сотська Т.В. Шмельова]. – Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2011. – 30 с.

11. Сотська Г.І. Програма дисципліни "Основи кольорознавства" : для студ. спец. : 7.01010201. "Початкова освіта", спеціалізація : образотворче мистецтво / уклад. Г.І. Сотська. – Житомир, 2011. – 32 с.

12. Сотська Г.І. Мистецтво : програма для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів / Л. Масол, О. Коваленко, Г. Сотська та ін. // Мистецтво та освіта. – 2013. – № 1(67). – С. 2-10.

Статті у наукових фахових виданнях

13. Сотська Г.І. Виставково-експозиційна підготовка як компонент професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва/ Г.І. Сотська // Мистецька освіта : зміст, технології, менеджмент : зб. наук. пр. / Мистецький ін-т художнього моделювання та дизайну ім. Сальвадора Далі. – К., 2009. – Вип. 4. – С. 200 – 206.

14. Сотська Г.І. Естетичне виховання учнів засобами образотворчого мистецтва в умовах профільного навчання / Галина Сотська // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2009. – № 2. – С. 193 – 200.

15. Сотська Г.І. Зміст і структура готовності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Сотська Г.І. // Педагогічний процес : теорія і практика : зб. наук. пр. / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, Благод. фонд імені Антона Макаренка. – К. : ЕКМО, 2009. – Вип. 4. – С. 189 – 197.

16. Сотська Г.І. Проблема естетичної культури у філософсько-естетичних дослідженнях / Г.І. Сотська // Вісн. Чернігівського нац. пед. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка: Сер. : Пед. науки / Чернігівський нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка – Чернігів, 2011. – Вип. 90. – С. 200-204.

17. Сотська Г.І. Роль соціальних функцій образотворчого мистецтва у формуванні естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва / Галина Сотська // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2011. – № 1. – С. 32-40.

18. Сотська Г.І. Теоретичні та методичні засади екологізації змісту підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва / Г.І. Сотська // Зб. наук. праць Бердянського держ. пед. ун-ту. (Педагогічні науки). – Бердянськ, 2011. – № 1. – С. 282-287.

19. Сотська Г.І. Теоретичні та методичні засади формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Г.І. Сотська // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / [редкол. : І.А. Зязюн (голова) та ін.]. – Київ ; Вінниця : Планер, 2011. – Вип. 28. – С. 472-478.

20. Сотська Г.І. Формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва у вимірах компетентнісного підходу / Г.І. Сотська // Зб. наук. праць Бердянського держ. пед. ун-ту (Педагогічні науки). – Бердянськ, 2011. – № 2. – С. 259-263.

21. Сотська Г.І. Теоретичні засади поняття "естетична культура особистості"/ Г.І. Сотська // Педагогічні науки: теорія, історія інноваційні технології. – 2012. – № 7 (25). – С. 37-52.

22. Сотська Г.І. Образотворче мистецтво як засіб формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва / Г.І. Сотська // Вісн. Чернігівського нац. пед. ун-ту : Сер. Пед. науки / Чернігівський нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – Чернігів, 2012. – Вип. 97. – С. 480-487.

23. Сотська Г.І. Технологія формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва в педагогічних університетах / Г.І. Сотська // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. пр. / Уманський держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини ; [редкол. : Н.С. Побірченко (голов. ред.) та ін.]. – Умань : Жовтий О.О., 2012. – Вип. 6. ч. 2. – С. 106-114.

24. Сотська Г.І. Аксиологічний підхід до формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах / Г.І. Сотська // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : зб. наук. пр. / Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини / [редкол.

: Побірченко Н.С. (голов. ред.) та ін.]. – Умань : Жовтий О.О., 2012. – Вип. 40. – С. 21-27.

25. Сотська Г.І. Естетична культура майбутніх учителів образотворчого мистецтва у контексті інтегративного підходу / Г.І. Сотська // Наук. вісник Миколаївського нац. ун-ту імені В.О. Сухомлинського. Сер. : Пед. науки : зб. наук. праць / за ред. В.Д. Будака, О.М. Пехоти. – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2012. – Вип. 1. 36 : Педагогічна майстерність : теорія і технології. – С. 63-67.

26. Сотська Г.І. Методологічні засади формування естетичної культури майбутніх вчителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах / Г.І. Сотська // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – 2012. – Вип. 2. – С. 99-104.

27. Сотська Г.І. Технологія формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва : теоретичний аспект / Г.І. Сотська // Вісник Луганського нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – Луганськ, 2012. – № 22 (257). – С. 167-174.

28. Сотська Г.І. Формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва у контексті культурологічного підходу / Г.І. Сотська // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / [редкол. : І.А. Зязюн (голова) та ін.]. – Київ ; Вінниця : Планер, 2012. – Вип. 30. – С. 173-178.

29. Сотська Г.І. Естетично-професійна компетентність майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Г.І. Сотська // Проблеми освіти : наук. зб. / Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2013. – Вип. 77. ч. 2. – С. 233-238.

30. Сотська Г.І. Педагогічні умови формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах / Г.І. Сотська // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. / [редкол. : І.А. Зязюн (голова) та ін.]. – Київ ; Вінниця : Планер, 2013. – Вип. 34. – С. 451-457.

31. Сотська Г.І. Сутність поняття "естетична культура вчителя" : теоретичний аспект / Галина Сотська // Імідж сучасного педагога. – 2013. – № 7 (136). – С. 28-31.

32. Сотська Г.І. Естетичний досвід особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Г.І. Сотська // Педагогічний альманах : зб. наук. пр. / [редкол. : В.В. Кузьменко (голова) та ін.]. – Херсон : Херсонська академія неперервної освіти, 2014. – Вип. 22. – С. 198-204.

33. Сотська Г.І. Спецпрактикум "Творчі естетико-педагогічні майстерні" як засіб формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва / Г.І. Сотська // Вісн. Чернігівського нац. ун-ту. Сер. : Пед. науки / Чернігівський нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – Чернігів, 2014. – Вип. 117. – С. 152-156.

Статті у виданнях іноземних держав та виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

34. Сотская Г.И. Интегративный подход к формированию эстетической культуры будущих учителей изобразительного искусства в педагогических университетах Украины / Г.И. Сотская // Оралдығылым жаршысы (Уральский научный вестник). – 2013. – № 4 (52). – С. 38-46.

35. Sotskaya G.I. Formation of aesthetic culture of the future prospective teacher of fine art at pedagogical universities of Ukraine : methodol ological approaches / G.I. Sotskaya // Наука 21 века : вопросы, гипотезы, ответы / научной мысли (г. Таганрог). – 2014. – № 5. – С.73-80.

36. Сотская Г.И. Критериальный аппарат исследования сформированности эстетической культуры будущего учителя изобразительного искусства в педагогических университетах Украины / Г.И. Сотская // Оралдығылым жаршысы (Уральский научный вестник). – 2014. – № 31 (110). – С. 36-42.

37. Сотська Г.І. Організаційно-методична система формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах / Галина Сотська // Неперервна професійна освіта : теорія і практика. – 2014. – Вип. 1/2. – С. 64-69.

38. Сотская Г.И. Спецкурс "Эстетическая культура учителя изобразительного искусства" как составляющая профессиональной подготовки будущих учителей изобразительного искусства в педагогических университетах Украины / Г.И. Сотская // Педагогика и современность (г. Таганрог). – 2014. – № 5. – С. 60-66.

39. Сотская Г.И. Концепция формирования эстетической культуры будущего учителя изобразительного искусства в педагогических университетах Украины / Г.И. Сотская // Современный научный вестник (г. Белгород). – 2014. – № 41 (237). – С. 5-16.

Статті у збірниках наукових праць та матеріалів конференцій

40. Сотська Г.І. Естетичне виховання засобами образотворчого мистецтва в процесі дозвіллевої діяльності / Г.І.Сотська // Особливості педагогічного маркетингу в організації культурного дозвілля школярів : матеріали наук.-прак. конф. / [упоряд. : Н.М. Флегонтова, Г.І.Сотська ; за ред. О.М. Отич, Л.В. Свириди]. – К. : ІПООД НАПН України, 2010. – С. 26-30.

41. Сотська Г.І. Особистісна готовність учителів образотворчого мистецтва до впровадження технологій естетичного виховання учнів у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів / Г.І. Сотська // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. матеріалів VII педагогічно-мистецьких читань пам'яті професора О.П. Рудницької / [за ред. О.М. Отич]. – Чернівці: Зелена Буковина, 2010. – С. 283-285.

42. Сотська Г.І. Творчий розвиток особистості засобами художнього конструювання / Г.І. Сотська // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. матеріалів VI мистецько-педагогічних читань пам'яті професора О.П. Рудницької. – Чернівці : Зелена Буковина, 2010. – С. 300-302.

43. Сотська Г.І. Теоретичні засади формування особистісної готовності вчителя образотворчого мистецтва до впровадження технологій естетичного виховання учнів / Галина Сотська // Педагогічна майстерність як система професійно-мистецьких компетентностей : матеріали звіт. наук. конф. Ін-ту пед. освіти і освіти дорослих НАПН України за 2009 рік. – Вінниця : Планер, 2010. – С. 43-45.

44. Сотська Г.І. Естетична культура у педагогічній теорії та практиці / Галина Сотська // Людина в пошуках істини : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (16-17 груд. 2011 р.): у 4-х ч. – К. : Асоціація "Акрополь", 2011. – Ч. 2. – С. 35-36.

45. Сотська Г.І. Естетичний досвід особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва: теоретичний аспект / Г.І. Сотська // Мистецька освіта в правовому полі : стан, проблеми, шляхи вирішення : зб. матеріалів всеукраїнської наук.-практ. конф. / Мистецький ін-т художнього моделювання та дизайну ім. Сальвадора Далі. – К., 2011. – С. 74-80.

46. Сотська Г.І. Зміст і складові технологій естетичного виховання Г.І. Сотська // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. матеріалів IX педагогічно-мистецьких читань пам'яті професора О.П. Рудницької / [за ред. І.А. Зязюна]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2011. – Вип. 3. – С. 442-444.

47. Сотська Г.І. Теоретико-методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах / Г.І. Сотська // Теоретико-методологічні аспекти мистецької освіти: здобутки, проблеми та перспективи : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Умань, 20-21 жовт. 2011 р.). – Умань, 2011. – С. 192-194.

48. Сотська Г.І. Технологія формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва / Г.І. Сотська // Професійно-мистецька школа в системі національної освіти України : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 3-5 жовт., с. Мала Білозерка Запорізької обл. / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України, Малобізерська естетична гімназія-інтернат "Дивосвіт". – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2012. – С. 74-77.

49. Сотська Г.І. Естетичний досвід: філософсько-естетичний аспект // Ідеї Платона у сучасному бутті : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (14-15 груд. 2012 р.) : у 4-х ч. – К. : Асоціація "Акрополь", 2012. – Ч. 2. – С. 29-31.

50. Сотська Г.І. Формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва у контексті національних мистецьких традицій / Г.І. Сотська // Традиційні цінності українського народу у виховному процесі сучасної гімназії : зб. наук. пр. / [упоряд. : Н.М. Флегонтова, М.П. Вовк ; за ред. О.М. Отич, Л.В. Свириди] ; Ін-т пед.

освіти і освіти дорослих НАПН України, відділ пед. естетики та етики. – К., 2012. – С. 26-28.

51. Сотська Г.І. Естетична культура: філософсько-естетичний аспект // Педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. матеріалів X Міжнар. педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О.П. Рудницької / [голов. ред. : І.А. Зязюн]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2013. – Вип. 4 (8). – С. 50-52.

АНОТАЦІЇ

Сотська Г.І. Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів в педагогічних університетах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Київ, 2014.

У дисертації досліджено методологічні, теоретичні й методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах.

Розкрито естетико-педагогічний потенціал образотворчого мистецтва у формуванні естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, проаналізовано вітчизняний і зарубіжний досвід використання образотворчого мистецтва у формування естетичної культури вчителя. Теоретично обґрунтовано концептуальну модель формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах на основі аксіологічного, культурологічного, інтеграційного, діяльнісного та компетентнісного підходів.

Визначено зміст та охарактеризовано структуру естетичної культури вчителя образотворчого мистецтва, проаналізовано психолого-педагогічні механізми формування в майбутніх учителів образотворчого мистецтва цієї інтегральної якості. Визначено критерії, показники та рівні сформованості естетичної культури майбутніх учителів.

Представлено методичну систему формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах та технологію її реалізації. Розроблено навчально-методичний комплекс з формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах.

Ключові слова: естетична культура, майбутній вчитель образотворчого мистецтва, образотворче мистецтво, методична система, технологія формування естетичної культури.

Сотская Г.И. Теоретические и методические основы формирования эстетической культуры будущих учителей в педагогических университетах. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального

образования. – Институт педагогического образования и образования взрослых НАПН Украины, Киев, 2014.

Диссертация содержит результаты исследования методологических, теоретических и методических основ формирования эстетической культуры будущего учителя изобразительного искусства в педагогических университетах. Теоретически обоснованы положения относительно формирования эстетической культуры будущих учителей изобразительного искусства на основе методологических подходов: аксиологического (введение студентов в мир ценностей и оказание помощи в выборе личностно-значимой системы ценностных ориентаций); культурологического (культуросоответствие художественно-педагогического образования); деятельного (организация художественно-педагогической деятельности студентов по законам красоты); интеграционного (изменение акцентов построения педагогического процесса от предметцентризма к полицентризму) и компетентностного (формирование профессионально-эстетической компетентности), которые детерминируют изменения в целях, содержании, принципах формирования эстетической культуры студентов.

Раскрыт педагогический потенциал изобразительного искусства в формировании эстетической культуры будущих учителей изобразительного искусства, проанализированы отечественный и зарубежный опыт, влияющий на формирование эстетической культуры учителя в высших педагогических учебных заведениях.

Определено содержание эстетической культуры будущего учителя изобразительного искусства, как интегрированного образования, которое включает личностные и профессиональные эстетические качества. Выделены структурные компоненты эстетической культуры (аксиологический, когнитивный, аффективный, праксеологический), которые характеризуют будущего учителя изобразительного искусства, как личность и как профессионала, выступают ориентиром в формировании его эстетической культуры.

Представлена концептуальная модель формирования эстетической культуры будущих учителей изобразительного искусства, которая включает четыре уровня: методологический (аксиологический, культурологический, интеграционный, деятельностный, компетентностный подходы и принципы: гуманизации, эстетизации, диалога культур, эмоциональной насыщенности учебно-воспитательного процесса, экологизации содержания подготовки будущих учителей изобразительного искусства); теоретический (содержание и структура (аксиологический, когнитивный, аффективный и праксеологический компоненты) эстетической культуры будущих учителей изобразительного искусства); методический (формирование эстетической культуры будущих учителей изобразительного искусства в соответствии с методической системой) и технологический (технология реализации методической системы).

Эффективность процесса формирования эстетической культуры будущих учителей изобразительного искусства, в соответствии с

методической системой, обеспечивается педагогическими условиями (создание культурно-эстетической среды в педагогическом университете; направление учебно-воспитательного процесса в педагогических университетах на приобретение студентами эстетического опыта, с целью дальнейшей трансляции в художественно-педагогической деятельности; формирование потребности у будущих учителей изобразительного искусства в эстетическом самообразовании), которые в диалектической связи объективных и субъективных факторов, отражают совокупность возможностей образовательной и материально-пространственной среды, влияют на личностный и процессуальный аспекты формирования эстетической культуры студентов.

Определены критерии (мотивационно-ценностный, перцептивно-эмоциональный, когнитивно-содержательный, творческо-деятельностный) и показатели сформированности эстетической культуры будущих учителей изобразительного искусства. На основе разработанных критериев и их показателей, определяются уровни эстетической культуры будущих учителей изобразительного искусства: высокий, средний и низкий.

Разработана методическая система формирования эстетической культуры студентов в педагогических университетах, как упорядоченная совокупность взаимосвязанных и взаимозависимых элементов, которые образуют целостную структуру, обеспечивают системность, приемственность, целостность этого процесса и технология ее реализации.

Описаны этапы и методика экспериментальной работы, в процессе которой осуществлена реализация разработанной методической системы и технологии формирования эстетической культуры будущего учителя изобразительного искусства, что обуславливает существенные статистические изменения в показателях, характеризующие личностные и профессионально-эстетические качества будущего учителя.

Создан учебно-методический комплекс для обеспечения процесса формирования эстетической культуры будущих учителей изобразительного искусства в педагогических университетах.

Ключевые слова: эстетическая культура, будущий учитель изобразительного искусства, изобразительное искусство, методическая система, технология формирования эстетической культуры.

Sotska G.I. Theoretical and methodological basis for the formation of aesthetic culture of the future teachers in pedagogical universities. – Manuscript.

Dissertation for the degree of doctor of pedagogical sciences, specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Institute of pedagogical education and adult education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2014.

The dissertation investigates the methodological, theoretical and methodological bases of formation of aesthetic culture of the future teachers of fine arts in teaching universities.

Reveals the pedagogical potential of Fine Arts in formation of aesthetic culture of the future teachers of fine arts, analyzed domestic and international experience in the use of visual arts teacher formation of aesthetic culture. Theoretically grounded conceptual model of aesthetic culture of the future teachers of fine arts in teaching universities based on axiological, cultural, integration, activity and competence approaches.

The content and structure of aesthetic culture characterized teacher of fine arts, analyzes psychological and pedagogical mechanisms of future teachers in the fine art of integrated quality. The criteria, indicators and levels of aesthetic culture of the future teachers.

Presented methodical system of formation of aesthetic culture of the future teachers of fine arts in teaching universities and technology implementation. Developed educational and methodical complex formation of aesthetic culture of the future teachers of fine arts in teaching universities.

Key words: aesthetic culture, the future teacher of fine art, fine art, methodical system, technology of aesthetic culture.